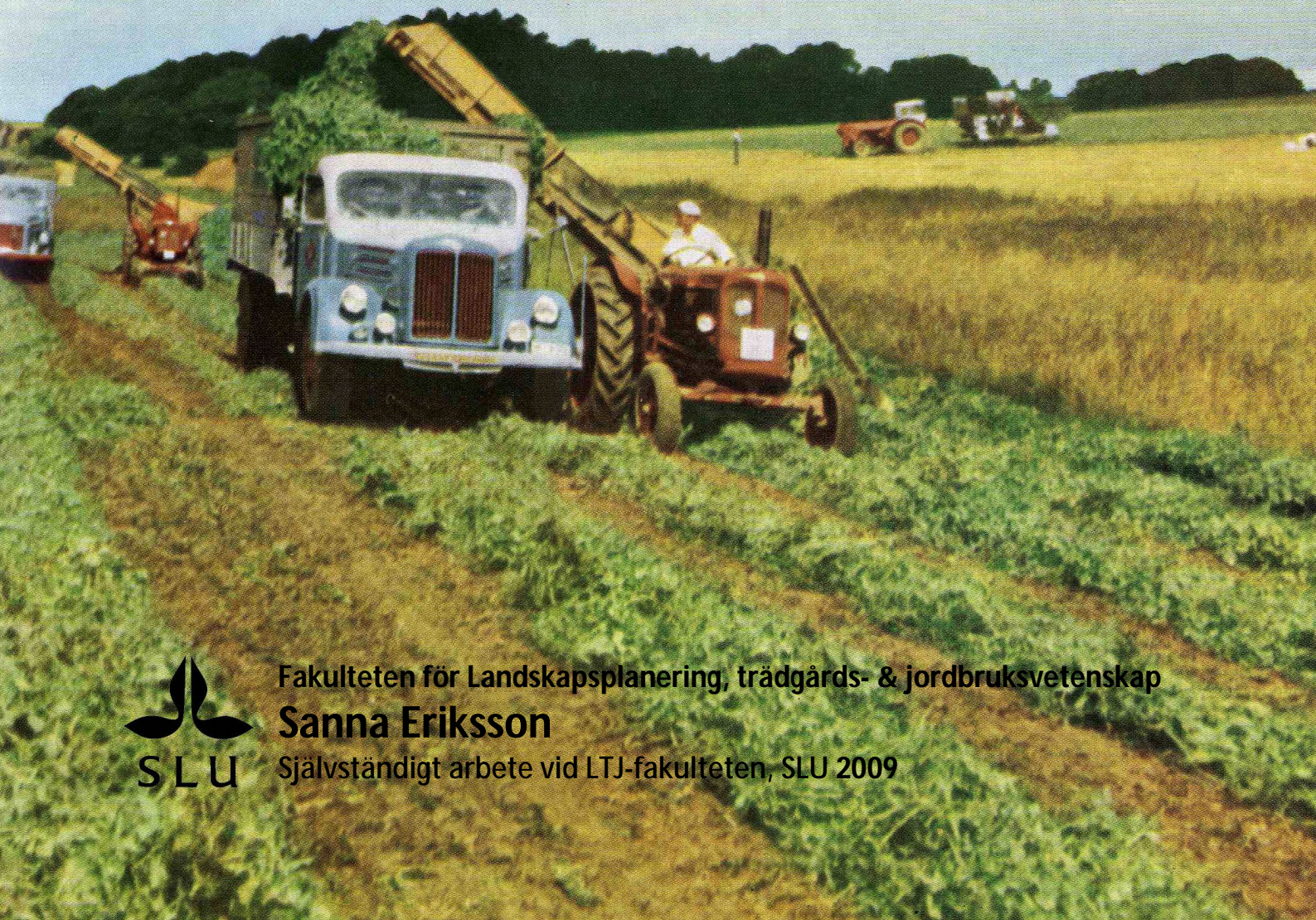

Skånes landskap – ett industriminne?

en betraktelse med utgångspunkt i Findus ärtodling

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- & jordbruksvetenskap

Sanna Eriksson

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU 2009

Författare: Sanna Eriksson

Handledare: Åsa Klintborg Ahlklo

Examinator: Anna Peterson

Utbildning: Landskapsarkitekturprogrammet

Kurskod: EX0378

Kurstitel: Skriva om landskap

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grund C

År: 2009

Utgivningsort: Alnarp

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, LTJ

Serie: Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Titel: *Skånes landskap – ett industriminne? en betraktelse med utgångspunkt i Findus ärtodling*

Nyckelord: industriminne, industriminnesvård, bevarandevärde, livsmedelsindustri, odlingslandskap, Skåne, Findus, genus

Omslagsfoto: Findus skördar ett ärtfält på tidigt 1960-tal.

Abstract

This paper argues that the food industry in general and the one taking place in Scania in particular, are disregarded in the official management of industrial preservation carried out in Sweden today. Despite the articulated ambition of a cultural heritage that as many as possible could identify with, the practice tend to create an industrial heritage based on stereotype ideas about the landscape in Sweden and the characteristics of industry. The way the open land of Scania differs from the traditional image of the appearance of Sweden, is used as one possible way to explain why the food industries of Scania are overseen in the management of industrial heritage. It is also argued that the high number of female employees might be a reason why the food industries in general are given low priority in the practice of cultural heritage. By putting the Findus pea industry and the cultivated landscape that provides the factory with primary products against the official criteria for industrial memories, it is examined what values for preservation the food industry contain.

Sammanfattning

Uppsatsen argumenterar för att livsmedelsindustrin generellt och den skånska i synnerhet är förbisedd i den offentliga industriminnesvård som bedrivs i Sverige idag. Trots en uttalad ambition om ett kulturarv med relevans för så många människor som möjligt tenderar kulturmiljövården att bygga upp ett industriarv baserat på stereotypa föreställningar om Sveriges landskap och vilka egenskaper som rymts inom begreppet industri. Den skånska slättens avvikelse från den traditionella bilden av hur Sverige ser ut används som en tänkbar förklaring till de skånska livsmedelsindustriernas frånvaro i industriminnesvården. Det argumenteras också för att den höga andelen kvinnor inom livsmedelsbranschen skulle kunna vara en orsak till att livsmedelsindustrier överlag inte värderas högt som kulturarv. Genom att ställa Findus ärtfabrik i Bjuv och det odlingslandskap som producerar dess råvaror mot kulturmiljövårdens urvalskriterier för industriminnen, undersöks vilka bevarandevärden livsmedelsindustrin hyser.

Inledning	6
Bakgrund	6
Syfte och frågeställning	6
Avgränsning	7
Disposition	7
Tidigare forskning	8
Skånsk livsmedelsindustri	8
Industriminnesvården	8
Metod	8
Material och tillvägagångssätt	8
Källkritiska aspekter	9
Kulturmiljövård	10
Landskapet som kulturarv	10
Kultur- och naturlandskap	11
Industrisamhällets kulturarv	12
Begrepp	12
Från teknik- till arbetarhistoria	12
Industriminnesvården idag	14
Snedfördelningen ett faktum	15
Skånsk livsmedelsindustri	16
Jordbruket rationaliseras	16
Landskapets industriella utveckling	17
Olika näringar växer fram	17
Livsmedelsindustrin idag	18
Findus	20
Ärtfabriken i Bjuv	20
Findus utveckling	20
Nya matvanor	20
Ärtproduktion – en industriell process	21
Produkterna	22
Bostadsområdet	23
Landskapet runt Findus	25
Industrimiljön	26
Odlingslandskapet	26

Identiteten kring Findus	28
Diskussion kring livsmedelsindustrin som industriminne	28
Historiska egenskaper	29
Upplevelsevärden	31
Övergripande motiv	32
Avslutande diskussion	33
Referenser	36
Tryckta källor	36
Otryckta källor	39
Figurer	39

Inledning

Bakgrund

*"The open land of Scania fits quite poorly within Swedish landscape-heritage discourse...the open land has been excluded from protection and preservation as either natural or cultural heritage."*¹

Citatet ovan kommer från kulturgeografen Tomas Germundsson som hävdar att Skåne, med sitt särpräglade öppna slättlandskap, avviker från schablonbilden av svenskt landskap och därmed ofta förbises i såväl natur- som kulturarvssammanhang. Hypotesen ligger till grund för denna uppsats som handlar om hur skånsk livsmedelsindustri värderas ur ett kulturarvsperspektiv.

De senaste decennierna har intresset för industrimiljöer ökat drastiskt inom kulturmiljövården. I takt med att vi lämnar industriepoken bakom oss till förmån för ett informationssamhälle har man inom kulturmiljösektorn börjat inse värdet av att bevara och skydda industrimiljöer för att stärka den nationella identiteten och förhindra att vår moderna historia faller i glömska. Omfattande handlingsplaner har därmed tagits fram för att säkerställa det industrihistoriska arvets fortlevnad.

Min uppfattning, efter att ha studerat dessa program, är att diskussionen främst kretsar kring byggda objekt och att arbetsplatser som sågverk och gruvor prioriteras. Dessa industrier har måhända präglat landskapsbilden i mellersta och norra Sverige, men ger enligt min mening inte en representativ bild av landets industrihistoria. Sverige består av en rad olika naturtyper, som i sin tur gett upphov till en mycket varierad industri med starka regionala särdrag. Även Skåne har sedan industrialismens genombrott varit ett starkt industrialiserat landskap, där livsmedelsproduktion utgjort den dominerande näringsgrenen. Den snedfördelning jag noterat bland de industriella miljöer som idag konstrueras till framtidens kulturarv har väckt mitt intresse att närmare sätta mig in i kulturarvsdebatten och undersöka om och i så fall varför de skånska livsmedelsindustrierna är underrepresenterade.

Syfte och frågeställning

Uppsatsen har två närliggande syften. För det första vill jag undersöka hur Skånes industriellt präglade landskap vuxit fram, och beskriva vad som kännetecknar det. För det andra vill jag ta reda på huruvida Skånes livsmedelsindustrier är eller skulle kunna vara av intresse för vården av våra industrimiljöer. För att göra detta måste jag också sätta mig in i vilka värden som tillskrivs industrimiljöer i industriminnesvården idag.

Mina frågeställningar lyder därmed som följer:

- På vilka sätt har Skånes landskap präglats av livsmedelsindustrin?
- Vilka kulturarvsvärden kan man finna hos den skånska livsmedelsindustrin och det landskap som producerar dess råvaror?

---

¹ Germundsson, 2005, s. 27

- Vilka motiv styr bevarandet av industrimiljöer som industriminnen?
- Till vilken grad stämmer min hypotes om att livsmedelsindustrier är förbisedda inom industriminnesvården, och vilka faktorer ligger bakom?

Avgränsning

Givetvis är det orimligt att göra anspråk på att ge en heltäckande bild av Skånes livsmedelsindustriella landskap. För att mer utförligt kunna konkretisera hur livsmedelsindustrin påverkat landskapet har jag därför valt att ägna en betydande del av uppsatsen åt en fallstudie av en specifik industrimiljö. På ett högst övergripande plan kommer jag även att behandla Skånes livsmedelsindustriella utveckling och i stora drag beskriva vilka avtryck den lämnat i landskapet. De livsmedelsindustrier som avses är enbart sådana med direkt anknytning till jordbruk.

Industrihistoria är ett brett och mycket komplext ämne som man kan närma sig från en mängd olika synvinklar. Det industrihistoriska arvet har lämnat oss allt från nya landskapsstrukturer och byggnader till förändrade sociala strukturer, traditioner, könsrollsmönster, konsumtionsvaror, idéer etc. Stor vikt i uppsatsen kommer att läggas vid de fysiska miljöer livsmedelsindustrin gett upphov till. För att kunna diskutera industrier och landskap ur ett kulturarvsperspektiv är det emellertid helt omöjligt och ointressant att särskilja de fysiska miljöerna från andra aspekter, varpå även t ex sociala och kulturella följder av livsmedelsindustrin givits stort utrymme i uppsatsen. Detta gäller särskilt fallstudien, som behandlar en hel del industrihistoria utan direkt anknytning till landskapet.

Jag har också avgränsat mig till att enbart förhålla mig till hur den *offentligt* finansierade industriminnesvården verkar. Det urval och de motiv som ligger bakom den på privat initiativ bedrivna industriminnesvården har därmed utelämnats.

Disposition

Uppsatsen är uppdelad i fem olika avsnitt. Efter föreliggande inledning följer en del där jag avhandlar hur kulturmiljövården fungerar. Här beskriver jag också hur industriminnesvården blivit en integrerad del av kulturmiljövården, och uttröner vilka värden som tillskrivs de industrier som bevaras som kulturarv.

Därefter kommer ett avsnitt där jag behandlar den skånska livsmedelsindustrins framväxt och beskriver den påverkan på landskapet som industrialiseringen medfört. Detta åtföljs av en utförlig redogörelse av min fallstudie.

Slutligen kommer ett avsnitt där jag mot bakgrund av industriminnesvårdens motiv för bevarande diskuterar om skånsk livsmedelsindustri kan sägas ha några kulturarvsvärden. Jag kommer också att diskutera i vilken mån min hypotes om att skånska livsmedelsindustrier inte ges tillräckligt utrymme i kulturarvssammanhang stämmer, och avhandla vad detta kan bero på.

Tidigare forskning

Skånsk livsmedelsindustri

Livsmedelsindustrier i sin helhet är ett slående outforskat ämne vilket kulturmiljövården framhåller som en brist.² Konstvetaren Eva Vikström gav 1995 via Riksantikvarieämbetet ut skriften *Industrimiljöer på landsbygden*, där en översiktlig sammanfattning av landets livsmedelsindustrier finns med. En mer uttömmande genomgång av de skånska livsmedelsindustrierna har gjorts av bebyggelseantikvarien Henrik Borg och sammanställts i rapporten *Den skånska livsmedelsindustrin* (2005). Båda dessa rapporter fokuserar på byggda produktionsanläggningar och berör inte mer än flyktigt det omgivande landskapet.

I serien *Det svenska jordbrukets historia*, utgiven i flera band av olika författare de senaste tio åren, redogörs för den jordbrukspolitik som styr livsmedelsindustriernas utveckling. Punktvis dokumentationer av enskilda industrier som bryggerier, kvarnar och sockerbruk finns också, men perspektiven är även i dessa vanligen byggnadsarkitekturen eller den ekonomiska historien. Överlag är tidiga livsmedelsindustrier betydligt mer väldokumenterade än industrier från 1900-talets andra hälft.³ Det har också riktats mer forskning mot stadsnära industrier än landsbygdsbaserade.⁴

Industriminnesvården

Det finns ett antal industriminnesforskare i Sverige, t ex Svante Beckman, Marie Nisser och Maths Isacson som i olika artiklar och avhandlingar presenterat vilka värden som tillskrivs industriminnen. Den mest utförliga genomgången står Annika Alzén för, som i avhandlingen *Fabriken som kulturarv* (1996), undersöker hur industriminnesvården överhuvudtaget kunnat ta klivet in i kulturmiljövården.

Metod

Material och tillvägagångssätt

I uppsatsen har tre olika tillvägagångssätt använts. Litteraturstudier har utgjort den huvudsakliga metoden, såväl för kunskapsinhämtning om livsmedelsindustrin som för mer kritisk textanalys av kulturmiljövårdens urvalsmetoder. Litteraturstudierna har kompletterats med samtal med sakkunniga och egna platsstudier.

För att få en så heltäckande bild av den offentliga industriminnesvården som möjligt har jag initialt systematiskt gått igenom samtliga årgångar sedan 1985 av Riksantikvarieämbetets tidskrift *Kulturmiljövård*. Utifrån titel och i vissa fall förekommande *abstracts* har jag valt ut de artiklar som på något plan tangerar industriminnesvård eller kulturmiljövård av föränderliga landskap, och från dessa har jag fått tillgång till andra relevanta källor. Vidare har jag, för att närmare studera vilka värden som tillskrivs industriminnen, utgått från att kritiskt granska

---

² Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 133, Isacson & Nisser, 1998, s. 33, Borg, 2005, s. 9

³ Isacson & Nisser, 1998, s.32

⁴ Borg, 2005, s. 13

Berättelser om vårt samhälles historia – svenska industriminnen (2002), vilket är Riksantikvarieämbetets mest utförliga handlingsprogram inom området.

Till att beskriva den skånska livsmedelsindustrins framväxt har jag haft god hjälp av bebyggelseantikvarier vid regionmuseet i Kristianstad, vilka har bidragit med synvinklar på ämnet. Tillsammans med länsstyrelsen är det de som har bäst övergripande inblick i och verkar för industriminnesvården i Skåne.

Som fallstudie har jag valt att undersöka Findus konservindustri i Bjuv, vilket grundar sig på många faktorer. Företaget har en lång historia och har i flera avseenden stor betydelse för sin bygd. Dessutom baseras Findus verksamhet på stora arealer åkermark runt om i Skåne, varför de fysiska spåren återfinns i ett vidare landskapsperspektiv. Industrin har inte tidigare legat till grund för några kulturarvsdiskussioner och jag ser det därför som en utmaning att försöka studera den utifrån detta perspektiv. Naturligtvis finns det begränsningar kring vilka generella slutsatser man kan dra utifrån ett enskilt fall, men jag hoppas ändå att Findus kan vara ett exempel som tydliggör livsmedelsindustrin i Skåne i ett större perspektiv. Materialet jag använt för kunskapsinhämtning till fallstudien är främst företagsbiografier. För att beskriva Findus påverkan på landskapet har jag förlitat mig på egna observationer såväl som på fakta ur den refererade litteraturen.

Jämfört med annan samtida industri har livsmedelsindustrin dragit till sig en större andel kvinnor. Jag har därför i viss mån också anlagt ett genusperspektiv i uppsatsen. Som underlag för detta har jag bland annat använt mig av Riksantikvarieämbetets skrift *Kön och kulturarv* (1994) som utreder kvinnornas representation i kulturarvet. Dessutom har en opublicerad magisteruppsats vid namn *Ingen "riktig" industri* (2005) av bebyggelseantikvarien Hanna Gårdstedt använts; en uppsats som just studerar livsmedelsindustrin ur ett genusperspektiv.

Källkritiska aspekter

Till fallstudien har material utgivet av Findus eller personer med anknytning till företaget utgjort den huvudsakliga kunskapskällan, vilket kan betraktas som ett visst problem eftersom den informationen inte kan anses vara opartisk.

Det faktum att jag enbart studerar den offentliga industriminnesvården medför att uppsatsen inte ger en heltäckande bild av det arbete som bedrivs för att bevara industrimiljöer idag. Den offentligt finansierade industriminnesvården och de värden som den tillskriver industriarvet bör emellertid kunna anses tillräckligt tongivande för att här representera hela arbetsfältet.

Som tidigare nämnts är industrihistoria ett mycket brett ämne som kan avhandlas utifrån helt olika synvinklar. Min förhoppning är att kunna bidra med ett landskapsperspektiv på frågan, varvid delar av uppsatsen kommer att grunda sig på mina betraktelser av landskapet.

Kulturmiljövård

Landskapet som kulturarv

*”Kulturarvet är både det materiella och det immateriella, det skolat konstnärliga och det folkliga, det unika och det vanliga. Det bevaras i institutioner som arkiv, bibliotek och museer och i utvalda kulturmiljöer, men det finns också runt om oss i vardagslandskapet, hemmen och på arbetsplatserna.”*⁵

Så formulerar regeringen innebörden av begreppet *kulturarv*. På deras uppdrag är det den statliga myndigheten Riksantikvarieämbetet som har det övergripande ansvaret för kulturarvet i Sverige. Deras uppgift är att verka för att kulturarvet bevaras och brukas på bästa möjliga sätt, samt att upprätthålla en diskussion om begreppets innebörd. Förutom Riksantikvarieämbetet finns det på regional och lokal nivå en uppsjö olika aktörer som arbetar med kulturarvsfrågor. Statligt finansierat även länsstyrelser, vissa museer och delvis kommuner, men på andra initiativ också via föreningar och enskilda företag.⁶

En stor del av det som utgör vårt kulturarv ryms inom begreppet *kulturmiljö*. Som kulturmiljö räknas hela den miljö som någonsin formats av människan, vilket inkluderar allt från enskilda byggnader och objekt till hela landskap.⁷ Med denna vida definition av begreppet kan man konstatera att alla landskap som påverkats av människan bör betraktas som kulturmiljöer, oavsett vid vilken tidpunkt eller i vilket sammanhang de formats.

Med tanke på att begreppen kulturarv och kulturmiljö har mycket vaga definitioner präglas kulturmiljövården av ständig värderingsproblematik. Det är omöjligt att precisera kriterierna för kulturarvet snävare än regeringen gjort utan att exkludera en mängd kulturgivna företeelser och miljöer. Det är viktigt att vara medveten om att kulturarvet inte är givet av historien utan en konstruktion av samtiden som styrs av, och återspeglar, rådande ideologier.⁸ Ur demokratisk synvinkel är det av största vikt att den offentliga kulturmiljövården ser till att även svaga grupper i samhället representeras. Trots insikt om detta medger Riksantikvarieämbetet, genom att citera Svante Beckman, att ”kulturarvet är ett svårmoderniserat politikområde”.⁹ Det föreligger med andra ord en diskrepans mellan de kulturpolitiska intentionerna och det praktiska arbete som utförs. För att kulturarvet skall vara av relevans för alla, vilket är ett uttalat mål, måste man ständigt ifrågasätta varför vissa miljöer ges företräde för bevarande på bekostnad av andra.¹⁰

---

⁵ Regeringen, 1997, s. 126f

⁶ www.raa.se länk: *kulturarv*

⁷ www.raa.se länk: *kulturarv*, Sundin & Sörlin, 1998, s. 8

⁸ Löfgren, 1992, s. 9

⁹ Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 18

¹⁰ Ibid. s. 12 och 124, Borg, 2005, s. 170f

Kultur- och naturlandskap

Begreppet *kulturmiljövård* uppstod som en analogi till *miljövård* under 1980-talet. Hädanefter var det en uttalad målsättning att landskapet skulle betraktas och värderas utifrån insikten att det formas i ett samspel mellan natur- och kulturgivna företeelser.¹¹ Detta ledde till ett stärkt samband mellan natur- och kulturmiljövården, även om det fortfarande är skilda institutioner och ämbetsverk som verkar för att värna om de olika aspekterna. Motsvarigheten till Riksantikvarieämbetet finns i Naturvårdsverket, och det är till viss del skilda lagstiftningar som styr natur- respektive kulturmiljöarbetet. Fortfarande finns det en tendens i Sverige att göra åtskillnad mellan *naturlandskap* och *kulturlandskap*, vilket många inom respektive verksamhet upplever problematiskt.¹²

I och med att ett flertal lagar som berör landskapet slogs ihop till *Miljöbalken*, vilken trädde i kraft 1999, blev det möjligt att skydda *kulturresevat* i landskapet på samma vis som man sedan 1960-talet kunnat skydda *naturresevat*. Detta är numera en av de bevarandeformer som används för kulturmiljöer, företrädesvis om målsättningen är att bevara miljön så intakt som möjligt. Riksantikvarieämbetet har även befogenhet att med mindre statiska anspråk upprätta så kallade *riksintressen för kulturmiljövård*. Riksintressena kan utgöra allt från enskilda byggnader till hela landskap eller städer, och urvalet grundar sig på att platserna skall vara representativa ur ett nationellt perspektiv, med målsättningen att de ska spegla ”hur människan utnyttjat tillgängliga naturresurser, samhällets utveckling, näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och olika estetiska ideal mm.”¹³ För närvarande finns det ca 1700 riksintressen för kulturmiljövård runt om i Sverige, varav 97 stycken ligger i Skåne.¹⁴

Målsättningen för den kulturmiljövård som bedrivs i odlingslandskapet är inte, som man lätt kan förledas att tro, att bevara landskapsutsnitt vi idag finner pittoreska, utan ”att bevara ett representativt urval av välbevarade miljöer i odlingslandskapet, från olika tiders markanvändning och levnadsförhållanden.”¹⁵ Vilka jordbruksmiljöer man i framtiden kommer att uppskatta för att de finns kvar eller är dokumenterade kan man omöjligt avgöra idag. Aspekter av landskapet som i nuläget anses fula eller så självklara att de framstår som ointressanta kanske man ser som kvaliteter längre fram.

En klart försvårande aspekt med att bevara delar av landskap som kulturmiljöer är att de kontinuerligt förändras och därför inte lämpar sig som museala objekt. Tomas Germundsson använder sig av begreppet *förloppslandskap*, och menar att med tanke på att alla landskap genomgår ständig förändring och är beroende av hävd för att upprätthålla sitt nuvarande tillstånd måste dagens bevarandestrategier inom kulturmiljövården omvärderas. När det kommer till odlingslandskapet menar Germundsson att *bruket* av detta landskap borde värderas högre i kulturmiljösammanhang.¹⁶

---

¹¹ Sundin & Sörlin, 1998, s. 3 och 5f

¹² Tollin, 2004, s. 20, Germundsson, 2007, s. 15

¹³ Persson & Westerlind, 2000, s. 10

¹⁴ www.lansstyrelsen.se/skane pdf: riksintressen

¹⁵ Lange, 1993, s. 2

¹⁶ Germundsson, 2007, s. 10 och 19

Industrisamhällets kulturarv

Begrepp

Dagens samhälle och landskap har i hög grad formats av industrialiseringen som ägt rum sedan andra halvan av 1800-talet. Spåren som industrialismen lämnat och fortfarande lämnar efter sig i landskapet är så omfattande och komplexa att de kan vara otydliga, och därför svåra att urskilja. De är dessutom så pass sent tillkomna att de kan vara svåra att förhålla sig till ur ett historiskt perspektiv. Idéhistorikerna Sundin och Sörlin skriver i en essä från 1998:

*”Också industrin har gett påtagliga landskapseffekter. Olika branscher har format landskapet och avtrycken efter dem speglar ekonomiska, tekniska och kulturella förlopp[...]spåren av industriell tillväxt eller regress utgör ett arkiv, ett källmaterial, som knappast förut legat till grund för miljöhistoriska tolkningar.”*¹⁷

På senare tid har man emellertid inom den svenska kulturmiljövården allt mer börjat se på industrialismens avtryck som en viktig del av vårt kulturarv, och numera arbetas det aktivt med att bevara ett urval av våra industrimiljöer.

Terminologin som används för att beskriva de industriella miljöerna och bevarandemålen för dem är riklig och ibland diffus med många synonyma begrepp. Det finns därför ett antal i uppsatsen återkommande termer som behöver en närmare förklaring. Begreppet *bevara* används i detta sammanhang som en samlingsterm för alla de insatser som riktas mot att skydda, dokumentera, förvalta eller bruka en industrimiljö inom ramen för kulturmiljövård.¹⁸ Med begreppet *industriminne* avses byggnader, miljöer och landskap som har direkt anknytning till en industriell verksamhet. Termen används inom branschen ofta synonymt med *industrimiljö*, även om detta främst avser bebyggelsen och är en term som används när man talar om industrier även utan kulturarvsanspråk. Begreppet *industriellt kulturarv* är vidare och avser förutom de materiella avtrycken även den immateriella historien i form av t ex berättelser eller minnen som kan knytas till industrin. *Industrisamhällets kulturarv* är det mest omfattande begreppet vilket inkluderar alla såväl materiella som immateriella företeelser i samhället, t ex konsumtionsvanor och sociala mönster, som påverkats av industrialismen.¹⁹

Från teknik- till arbetarhistoria

De begrepp som har använts inom området har i hög grad förändrats med tiden, och speglar därmed om och varför industrier under historien ansetts värda att bevara.

Ända sedan 1900-talets början har det i Sverige på initiativ av enskilda företag skett insatser för att rädda speciella anläggningar och teknisk utrustning som ansetts värdefull i industrihistoriskt avseende. Intresset föranleddes av omstruktureringar inom järnindustrin, vilka brukar benämnas med det ödesmättade uttrycket ”bruksdöden i Bergslagen”. På 1920-talet institutionaliserades arbetet i och med stiftelsen Tekniska museets tillkomst. Deras mål var att skapa en positiv attityd till landets tekniska utveckling varmed de lät sätta upp

---

¹⁷ Sundin & Sörlin 1998, s. 10

¹⁸ Gårdstedt, 2005, s. 10

¹⁹ Isacson & Nisser, 1998, s. 21f

minnesplaketter på byggnader och utrustning som utsågs till så kallade *industriella minnesmärken*.²⁰

På 1960-talet uppstod ett nytt och vidgat intresse för industrimiljöer, återigen på initiativ av Tekniska museet, som uppmanade allmänheten att själva inventera industrier i sin hembygd, för att man på så sätt skulle få en rikstäckande bild av landets industrimiljöer. Tyngdpunkten låg fortfarande på den tekniska historien, men begreppet minnesmärken hade vidgats till att gälla samtliga byggnader som hörde till industrianläggningar. Man hade nu börjat se ett värde i att bevara även t ex arbetarbostäder och samlingslokaler.²¹

Det var också under 1960-talet som industrier började uppmärksammas som en del av vårt kulturarv, om än i mycket begränsad utsträckning. Industrier värderades på samma snäva sätt som annan bebyggelse, d v s utifrån arkitekturhistoriska principer. Ett grundproblem med att betrakta industrimiljöer i en vidare bemärkelse var den oförenlighet som ansågs finnas mellan begreppen industri och kultur. Industrisamhället sågs som något modernt och föränderligt förknippat med mycket elände, medan kulturarvet skulle representera det upphöjda och beständiga.²²

Det var först på 1970-talet som hela industrimiljöer började tillskrivas status som kulturarv, och i samband med detta blev *industriminne* en etablerad term. Att belysa även sociala förhållanden som t ex arbetslivsvillkor blev nu centralt, parallellt med den teknik- och industrihistoriska delen. Utvecklingen hängde nära samman med vänsterrörelsens politiska strävan att utöka hela kulturbegreppet från att bara gälla ”finkultur” till att inkludera alla människors kulturella utövande. I botten låg ett mycket kritiskt förhållningssätt mot de levnadsvillkor som industrisamhället gett upphov till. Många gånger kom initiativen till att etablera industriminnen från arbetarrörelsen, som såg studiet av industrimiljöer som ett sätt att uppmärksamma samtida arbetsförhållanden.²³

Sedan 1980-talet har industrimiljöer haft en framträdande roll i den offentliga kultur- miljövården i Sverige. Intresset från statligt håll blev emellertid särskilt stort sedan Sveriges industriminnen i början på 90-talet blev föremål för internationella diskussioner i samband med att det gjordes ett urval av vilka industrimiljöer som skulle föras upp på UNESCOs världsarvslista. Som en följd av det internationella intresset genomförde staten en satsning som kallades *Svenska industriminnen*, i vilken man deklarerade att det fortsatta arbetet skulle värna om industrisamhället såväl materiella som immateriella arv.²⁴

---

²⁰ Alzén, 1996, s. 23f, Olshammar mfl, 2004, s. 6, Vikström, 1995, s. 9

²¹ Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 15f, Alzén, 1996, s. 28f

²² Olshammar mfl, 2004, s. 8

²³ Alzén, 1996, s. 28f och 79

²⁴ Westin, 2000, s. 25, Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 18

Industriminnesvården idag

Det hittills klart mest genomgripande och målmedvetet utförda arbetet inom industriminnesvården genomfördes under åren 2002-2004 i ett handlingsprogram som gick under namnet *Berättelser om vårt samhälles historia – svenska industriminnen*. På uppdrag av regeringen lyfte Riksantikvarieämbetet fram tolv stycken nedlagda industrimiljöer runt om i Sverige och utnämnde dessa till riksintressen. Vid urvalet av miljöerna eftersträvades en spridning mellan olika näringsgrenar och tidsperioden som dessa representerar. Urvalet baserades också på att industrierna skulle ha anknytning till "Sveriges viktigaste naturtillgångar: vattenkraften, järnmalm och skogen".²⁵ Den bördiga jorden nämndes alltså inte som en viktig naturtillgång.

Det övergripande och viktigaste urvalskriteriet för industriminnen var att de skulle vara av "nationellt symbolvärde – i ett internationellt perspektiv".²⁶ Andra viktiga kriterier var att industrierna skulle ha ett "teknikinnehåll", vara autentiska och ha en spännande historia. Betydande vid urvalet var också om miljöerna belyste sociala förhållanden inom industrin och var pedagogiskt uppbyggda.²⁷

De utvalda miljöerna är som följer: LM Ericson i Stockholm, Pythagoras motorfabrik i Norrtälje, Järnvägen Västervik/Hultsfred, Karlskrona varv, Grimetons radiostation, Sjuhäradsbygdens textilindustri, Fall- och slussområdet i Trollhättan, Frövifors pappersbruk, Norbergs bergslag, Falu gruva, Ådalens industrilandskap och Norrbottens malmbana med tillhörande kraftstation.²⁸ Ingen av de industriminnesförklarade miljöerna har anknytning till jordbruk eller livsmedel, och ingen av dem ligger i Skåne. Man kan också konstatera att flera av industrimiljöerna redan före utnämmandet till riksintressen var etablerade kulturmiljöer skyddade som världsarv eller byggnadsminnesförklarade, vilket jag tycker tyder på en mycket försiktig hållning från Riksantikvarieämbetets sida.

Totalt finns det i Sverige lite drygt 200 riksintressen för kulturmiljövård som på något vis har anknytning till industrin.²⁹ Mer än en tredjedel av dessa återfinns i Norrbottens- eller Kopparbergslän, vilket beror på att man främst intresserat sig för bergs- och järnhantering.³⁰ Det är svårt att exakt bestämma antalet industriminnen eftersom många av riksintressena är stora till ytan och utnämnda av flera skäl. Renodlade industrimiljöer utnämnda till riksintressen finns det fyra stycken i Skåne. Dessa är Höganäs gruvmiljö, Klippans pappersbruk, Torsebro krutbruk och Nyvång stenkolsindustri.³¹ Det finns med andra ord inget skånskt riksintresse utnämnt för att representera livsmedelsindustrin. Denna underrepresentation gäller emellertid inte bara Skåne utan hela landet. Industriminnesforskarna Isacson och Nisser har ur nationell synvinkel konstaterat att "[l]ivsmedelsindustrin är styvmoderligt behandlad med tanke på dess betydelse."³²

---

²⁵ Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 131

²⁶ Ibid. s. 131

²⁷ Ibid. s. 130f

²⁸ Ibid. s. 11

²⁹ Blomkvist och Tomtlund, 1990, s.46

³⁰ Ibid. s.47

³¹ www.lansstyrelsen/skane.se pdf: riksintressen

³² Isacson & Nisser, 1998, s. 33

Snedfördelningen ett faktum

I samband med satsningen *Berättelser om vårt samhälles historia – svenska industriminnen* mottog Riksantikvarieämbetet en hel del kritik från länsstyrelser och kommuner, vilken presenteras i handlingsprogrammet. Där framkommer bland annat att det efterfrågats en större geografisk spridning och en bredare representation av näringsgrenar i det fortsatta urvalet av industriminnen. Dessutom efterfrågas ett genusperspektiv på Riksantikvarieämbetets fortsatta arbete med tanke på att det nästan uteslutande, med undantag av Sjuhäradsbygdens textil-industri, är traditionellt manliga arbetsplatser som utnämnts till industriminnen. Det har också framförts kritik mot att urvalet inte representerar mer moderna anläggningar som fortfarande är i bruk, vilket vore intressant inte minst ur metodsynpunkt. Överlag finns det få industriminnen som belyser 1900-talets industri, vilket generellt är en tidsepok som är under-representerad inom kulturmiljövården.³³

Att det förekommer en snedfördelning bland de näringsgrenar som representeras i industriminnena är alltså ett faktum, och ett förhållande som Riksantikvarieämbetet är medvetet om. Delvis kanske denna obalans kan förklaras av metodproblem som föreligger vid urvalet av industriminnen. I en rapport som Riksantikvarieämbetet beställt för att utvärdera sitt arbete fastslås att de fortfarande tenderar att behandla industrier utifrån samma kriterier som övrig byggnadsvård, varmed anläggningarna reduceras till sina byggnader även om de snarare är intressanta i sin helhet som industriella miljöer.³⁴ Man kan därmed konstatera att byggnader värderas högre än det industriellt formade landskapet vid urvalet av industriminnen. Samtidigt framstår det tydligt att spår i landskapet som tillkommit pga gruvhantering och järnindustri beaktas, vilket kanske kan förklaras med att dessa spår är så varaktiga att de är svårare att göra sig av med än att bevara. Industriminnesforskaren Jan af Geijerstam har även framlagt en teori om att järnhanterings dominans bland industriminnena i Sverige kanske kan tolkas som ett medvetet försök att bygga upp en svensk industriidentitet.³⁵

Om det förhåller sig så att man inom industriminnesvården mer eller mindre medvetet skapar ett nationellt industriarv på bekostnad av regionala och lokala näringstraditioner måste det urval som görs ifrågasättas. Hur som helst är många inom kulturmiljövården eniga om att det urval av riksintressen som finns idag inte är representativt för det nationella kulturarvet.³⁶ Historikern Eva Österberg belyser problematiken som snedfördelningen medför genom att påpeka att det som förmedlas som vårt kulturarv inte bara blir vårt kollektiva minne utan också vår kollektiva glömska.³⁷

---

³³ Riksantikvarieämbetet, 2002, s. 132f, Hoberg, 2002, s. 61

³⁴ Olshammar mfl, 2004, s. 6ff

³⁵ Geijerstam, 2005, s. 121

³⁶ Westerlind, 2000, s. 3

³⁷ Österberg, 1992, s. 4

Skånsk livsmedelsindustri

Skånes industriella genombrott under 1800-talet hänger mycket nära samman med jordbruket. Jämte gruvsdrift har jordbruksanknutna industrier traditionellt sett utgjort basen för det skånska näringslivet.³⁸ Den riktigt tidiga industriella verksamheten, som i viss utsträckning pågått ända sedan medeltiden, var främst knuten till stenkols- och lerbrytning, vilket gruvschakt, slagghögar och vattenfyllda stenbrott på flera ställen i landskapet vittnar om. Gruvverksamheten har lett till en påtagligt hög närvaro av t ex tegel-, kol- och cement-industrier i Skåne. I och med jordbrukets genomgripande rationalisering under 1800-talet blev den bördiga jorden och dess avkastning emellertid en allt viktigare förutsättning för Skånes fortsatta industrialisering.³⁹

Jordbruket rationaliseras

Sedan slutet av 1700-talet har Sverige genomgått en omvälvande agrar revolution, vilket inte minst präglade Skåne som gärna lyfts fram som föregångsexemplet för detta eftersom förändringarna började där och på sina ställen blev mycket radikala. Bakgrunden står att finna i politiska intentioner att göra Sverige till ett självförsörjande produktionsområde. De mest genomgripande förändringarna ägde rum under 1800-talet då såväl folkmängden som uppodlingen av ny åkermark i Skåne dramatiskt ökade. Genom skiftesreformerna slogs tidigare smala odlingstegar ihop till större sammanhängande fält och gårdarna flyttades från byarna för att komma närmare de tilldelade åkrarna. I samband med detta lät man även odla upp stora ytor ängsmark och utmark, varpå Skånes åkerareal mer än fyrdubblades under 1800-talet.⁴⁰ Förenklingen och specialiseringen av landskapet var genomgripande, eller som det uttrycks av Naturskyddsföreningen: ”Det var under 1800-talet som Skåne blev åker.”⁴¹

Jordbrukets vidare rationalisering byggde på en rad viktiga faktorer, kanske främst införandet av konstgödsel på 1850-talet. Därmed blev djurhållning överflödigt vilket resulterade i att Skånes slättmark tidigt specialiserades för växtodling. Dessutom började man vid denna tid tillämpa täckdikning vilket bland annat medförde att även våtmarker nu kunde omvandlas till åkermark. Ett flertal nya grödor introducerades också i Skåne, t ex potatis, vete och sockerbeter, och man började tillämpa ett nytt slags växelbruk på åkrarna. Genom att tillföra kvävefixerande ärtväxter i odlingsföljden gynnades produktionen av andra grödor. En annan viktig förutsättning för rationaliseringen var tillkomsten av nya jordbruksredskap, t ex järnplögen, vilken möjliggjorde uppodling av även de styvaste lerjordarna. Sedan slutet av 1800-talet har också växtförädling, som traditionellt sett har en stark förankring i Skåne, haft stor betydelse för det avkastningsrika skånska jordbruket.⁴²

---

³⁸ Stalin Åkesson, muntl. med.

³⁹ Germundsson (red) & Schlyter (red), 1999, s. 85, Emanuelsson mfl, 2002, s. 17ff, Vikstöm, 1995, s. 32f

⁴⁰ Emanuelsson mfl, 2002, s. 139

⁴¹ Ibid. s. 137

⁴² Germundsson (red) & Schlyter (red), 1999, s. 75 och 85, Emanuelsson mfl, 2002, s. 139ff

Landskapets industriella utveckling

Ur jordbrukens hemtillverkning utvecklades i Skåne under 1800-talets andra hälft en mängd mindre landsortsindustrier som producerade livsmedel. Det blev vanligt att större jordägare började tillämpa säsongsbunden förädling av vissa råvaror, t ex potatis och spannmål. Vanligtvis drevs verksamheterna som familjeföretag eller jordbrukskooperativ. Gränsen för när den här typen av förädlingsverksamhet övergick i industri är flytande. Definitionen tillämpas när produktionen av varor blivit kontinuerlig, arbetsfördelningen fördjupad och förädlingsgraden på produkterna hög, vilket alltså inte ger några exakta mått att förhålla sig till. I äldre industristatistik finns ofta inte livsmedelsförädlade företag med eftersom denna typ av verksamhet då kategoriserades som en binäring till jordbruket. Uppdelningen tillämpas dock inte längre och därmed betraktas dessa tidiga verksamheter i efterhand som industrier.⁴³

Orsakerna till industrialiseringen är komplexa, vilket medför att det inte alltid är lätt att avgöra vilka faktorer som gett upphov till den och vilka som är konsekvenser av den. Urbaniseringen och därmed efterfrågan på varor var givetvis en viktig faktor, liksom järnvägens tillkomst vilket revolutionerade transportmöjligheterna. Skåne hade redan 1884 ett ganska väl förgrenat järnvägsnät genom hela landskapet vilket underlättade varutransporter och dessutom gav upphov till nya framväxande bruksorter. En rad andra viktiga förutsättningar för industrialiseringen var tillgången på råvaror, energi, kapital och arbetskraft liksom vetenskapliga framsteg och nya lagar som tullfrihet och inte minst näringsfrihetens införande år 1864.⁴⁴

Det är ingen överdrift att påstå att det i Skåne till stor utsträckning är den agrara revolutionen som skapat förutsättningarna för den industriella. Jordbruket har gett god tillgång på råvaror och kapital, och genom dess rationalisering friställdes en stor mängd arbetskraft. Utöver de industrier som haft direkt koppling till jordbruket uppstod det i Skåne tidigt en marknad för industrier med produktion av t ex konstgödsel, jordbruksredskap och förpackningar till de förädlade produkterna. På sätt och vis kan man säga att jordbruket och industrin uppnådde ett symbiotiskt förhållande till varandra under 1800-talets slut. Jordbruket producerade råvaror till ett flertal industrier, samtidigt som andra industrier försåg jordbrukarna med nödvändiga hjälpmedel.⁴⁵

Olika näringar växer fram

Vilka näringar som sedermera utvecklades till livsmedelsindustrier runt om i Skåne hänger samman med lokala förutsättningar. På grundval av bland annat odlingssystem och marktyp brukar man tala om tre skånska huvudbygder, vilka grovt indelat är *slättbygd* i södra och östra Skåne, *mellanbygd* i mellersta och västra Skåne och *skogsbygd* i norra Skåne.⁴⁶ Slättbygden har traditionellt sett dominerats av spannmåls- och sockerbetsodling. I mellanbygden har grönsaks-, frukt-, och tobaksodling varit viktiga näringar, även om också ägg- och mjölkproduktion förekommit i stor utsträckning. Skogsbygden är det område som är minst

---

⁴³ Geijerstam, 2005, s. 114f, Borg, 2005, s. 45, Borg & Olsson, 2004, s. 27

⁴⁴ Borg, 2005, s. 32ff och 38

⁴⁵ Ibid. s. 34 och 37, Borg & Olsson, 2004, s. 27

⁴⁶ Emanuelsson mfl, 2002, s. 111

präglat av livsmedelsframställning även om kött- och mjölkproduktion varit viktig i denna trakt.⁴⁷

Under 1800-talets sista decennier blev alltså en rad produktionsförlopp inom jordbruket specialiserade, vilket minskade den enskilde jordbrukarens grad av självhushållning. Till de näringar som först omvandlades till industrier hör brännerier, tobaksfabriker⁴⁸, mejerier, ångkvarnar och stärkelsefabriker. Dessutom uppfördes ett stort antal sockerbruk, vilka aldrig förekommit annat än som fabriker. Industrierna var i regel små, drivna som andelsbolag, och lokaliserade i anslutning till råvarorna och järnvägsförbindelserna. Kring dessa tidiga spirande landsbygdsindustrier växte lokala marknader för varornas avsättning och nya industri-samhällen fram.⁴⁹

Under tidigt 1900-tal uppstod en rad ytterligare jordbruksrelaterade industrier i Skåne. Många bagerier gick t ex vid denna tid från att vara hantverksmässiga till att bli storskaliga med centraliserad produktion; detsamma gäller slakterierna. Man började i Skåne även odla grönsaker och frukt för industriella ändamål sedan nya konserveringsmetoder uppfunnits. Efter andra världskrigets slut expanderade marknaden för konserverade varor dramatiskt, vilket ledde till en ansamling av konservindustrier i Skåne.⁵⁰

Livsmedelsindustrin har ända sedan näringens tillkomst varit starkt påverkad av jordbruksrelaterade lagar, vilket ställer den i ett särskilt förhållande gentemot andra näringsgrenar. Subventioneringar och regleringar inom jordbruket med målsättningen att värna om de inhemska bönderna och försörja landets befolkning har i hög grad begränsat livsmedelsindustrins möjlighet att uppnå en internationellt framträdande roll, även om export av t ex smör tidvis varit av stor betydelse för det skånska näringslivet. Istället för att utvecklas till en av de ekonomiskt betydande basnäringarna har livsmedelsindustrins arena emellertid huvudsakligen förblivit inom Sveriges gränser.⁵¹

Livsmedelsindustrin idag

Skåne består idag till drygt 40 procent av åker.⁵² Trots att landskapet bara utgör tre procent av Sveriges yta finns 17 procent av landets totala åkerareal i Skåne, och där produceras numera ungefär en tredjedel av landets livsmedel.⁵³ Siffrorna bekräftar det självklara, nämligen att jordbruk och livsmedelsindustri fortfarande är avgörande näringsgrenar för Skåne, och att den skånska livsmedelsproduktionen är av stor betydelse även i ett nationellt perspektiv.

Att jordbrukets rationalisering i hög grad format landskapet är uppenbart, men även den efterföljande industrialiseringen har satt sin prägel på odlingslandskapet. De vidsträckta betfält som ofta lyfts fram som kännetecknande för det skånska landskapet är t ex en direkt följd av industrialiseringen. Dessförinnan framställdes socker av importerat rörsocker i stadsnära industrier, men i och med att betor introducerades i Sverige vid mitten av 1800-talet

---

⁴⁷ Borg & Olsson, 2004, s. 30f och 34

⁴⁸ Tobaksindustrin kategoriseras som en del av livsmedelsindustrin (Vikström, 1995, s. 7)

⁴⁹ Morell, 2001, s. 86 och 92f, Borg, 2005, s. 9 och 38

⁵⁰ Gårdstedt, 2005, s. 35f

⁵¹ Morell, 2001, 172f, Borg & Olsson, 2004, s. 29

⁵² Germundsson (red) & Schlyter (red), 1999, s. 133

⁵³ Lewan, 2004, s. 183

blev sockerframställning en av de viktigaste näringsverksamheterna i Skåne.⁵⁴ Sockerbruken lämnar utöver betodlingen tydliga avtryck i landskapet genom ofta rejält tilltagna dammar, vars funktion är att ta hand om slamfyllt vatten som uppstår vid förädlingsprocessen.⁵⁵

Även fruktodlingen i Skåne har genomgått stora förändringar för att anpassas till industriernas efterfrågan. Redan före industrialiseringen var fruktodling för avsalu en binäring för många jordbrukare, med fruktträden vanligtvis oregelbundet planterade på ängsmark. I slutet av 1800-talet började fruktträd i stället planteras i raka rader på bar åkermark. Den här typen av storskaliga fruktträdsplanteringar med hårt nedklippta plantor finns det åtskilliga i östra Skåne, som sedan länge utgjort basen för Skånes musteriverksamhet. På motsvarande vis är bärödling med buskar eller plantor i rätta rader på fälten en återkommande syn i norra och västra Skåne, där konservindustrierna är flertaliga. I dessa trakter är täta rader av poppel mellan fälten vanligt förekommande, vilket hänger samman med att flera av de grödor som odlas är vindkänsliga. Traditionen med trädrader mellan fälten har funnits länge i Skåne, men de äldre pilevallar som planterades i och med skiftena hade istället den uttalade funktionen att markera ägo gränser, även om träden givetvis också gav lä och virke.⁵⁶

Det mest avgörande steget i odlingslandskapets industrialiseringsprocess måste nog ändå sägas vara motoriseringen av jordbruket. Sedan mitten av 1950-talet har hästen som dragare i så gott som alla skånska lantbruk varit ersatt av traktorn, och sedan dess har antalet jordbruk i Skåne minskat till en fjärdedel.⁵⁷ För odlingslandskapet har detta bland annat medfört sammanslagning av fälten i ännu större enheter anpassade efter de nya driftsmetoderna, och färre antal grödor på åkrarna. Motoriseringen har också inneburit nya vägdragningar, såväl inom lantbruken som genom landskapet, inte sällan på bekostnad av estetiska och miljömässiga värden. I jordbrukets tidiga rationaliseringsprocess var det i hög grad järnvägarna som styrde landskapsutvecklingen, en roll som nu tagits över av bilvägarna. Jordbrukets motorisering har dessutom tillfört ett oräkneligt antal nya inslag i landskapsbilden som t ex komplementbyggnader för att rymma maskiner, siloanläggningar, gödselbehållare och de senaste decennierna också storbalsensilage, dvs vita balar förvarade direkt ute på fälten.⁵⁸

---

⁵⁴ Emanuelsson mfl, 2002, s. 146f

⁵⁵ Ibid. s. 177

⁵⁶ Gunnarsson, muntl. med., Lewan, 2004, s. 36

⁵⁷ År 1950 fanns ca 40 000 lantbruk i Skåne, nu betydligt färre än 10 000 (Lewan, 2004, s. 56)

⁵⁸ Emanuelsson mfl, 2002, s. 185, Olsson & Borg, s. 16, Lewan, 2004, s. 38

Findus

Ärtfabriken i Bjuv

Findus är tveklöst ett av Sveriges mest välkända varumärken inom livsmedelsbranschen. Frysta grönsaker, färdigrätter och barnmat är exempel på deras produkter, vilka återfinns i de flesta livsmedelsbutiker i Sverige och också på många håll utomlands. Företaget, som numera heter Findus Sverige AB, har ett antal fabriker runt om i världen och ägs för närvarande av koncernen Lion Capital. Den ursprungliga fabriken, där huvudkontoret fortfarande finns, ligger i Bjuv i nordvästra Skåne. Detta är inte vilken fabrik som helst, utan produktionsmässigt räknat världens största ärtfabrik.⁵⁹

Bjuv är liksom flera andra nordvästskånska samhällen en bruksort som vuxit fram kring gruvverksamhet under 1800-talet. Det som bröts var huvudsakligen stenkol, och schakten och slagghögarna utgör fortfarande påtagliga inslag i landskapsbilden. Gruvverksamheten lades emellertid ner på 1950-talet, även om det fortfarande finns klinker- och tegelindustrier i trakten med rötter från denna epok. Nedläggningen till trots kategoriseras Bjuv fortfarande som en industrikommun, med så mycket som 43 procent av kommunens alla arbetstillfällen inom tillverkningsindustrin.⁶⁰ Istället för gruvverksamhet är det numera främst livsmedelsindustri som tagit över näringslivet, med Findus som det dominerande företaget.⁶¹

Findus utveckling

Nya matvanor

Historien om Findus tar sin början 1941, då konfektyrföretaget Marabou köpte en liten fabrik i Bjuv som ursprungligen gått under namnet Skånska Fruktvin- & likörfabriken. Fabriken, som grundats 1905 i ett ombyggt ålderdomshem, producerade till en början alkoholhaltiga drycker, men ändrade efter statens monopol på alkoholtillverkning inriktning mot produktion av sylt och mos. I samband med denna övergång bytte man också namn till Findus, som var resultatet av en sammandragning av ordet FruktINDUSTri. När Marabou ett par år senare köpte den lilla fabriken lät man behålla detta namn, som redan var ett väl ansett varumärke i den närmaste trakten.⁶²

Marabous affärsidé var att starta en fabrik för konservering av grönsaker; ett koncept som redan slagit igenom på bred front i USA. Att det blev i nordvästra Skåne som man lät köpa en fabrik för detta ändamål var ingen slump, utan berodde på att jorden och klimatet gav goda förutsättningar för odling av grönsaker.⁶³ För just grönsakskonservindustrin har närheten till råvaran alltid varit den avgörande lokaliseringsfaktorn, vilket skiljer den från många andra branscher inom livsmedelsindustrin vars placering främst baserats på faktorer som energitillgång eller närhet till avsättningsmarknaden.⁶⁴ Att det blev i Bjuv som Findus etablerades berodde också på den goda tillgången på arbetskraft. Trakten dominerades som tidigare

⁵⁹ www.findus.se, Winnerljung, 1991, s. 81

⁶⁰ Detta kan jämföras med riksgenomsnittet som ligger på 18 procent

⁶¹ Bjuvs kommun, 2006, s. 4, Lewan, 1994, s. 13

⁶² Winnerljung, 1991, s. 38ff

⁶³ Ibid. s. 18

⁶⁴ Gårdstedt, 2005, s. 36

nämnts av gruvindustri, och det var många, inte minst kvinnor, som gärna ville ha ett renare och fysiskt lättare arbete inom livsmedelsindustrin.⁶⁵

Affärsidén var alltså att slå sig in på en helt ny sorts livsmedelsproduktion baserad på nya förväntade kostvanor. Marknaden för nya varor var emellertid mycket osäker med tanke på rådande världskrig, varpå man beslöt att Findus skulle bli något av en försöksfabrik, där nya produkter i liten skala skulle tillverkas och testas mot marknaden. I linje med detta byggdes en omfattande försöksverksamhet upp. I anslutning till fabriken köpte Findus stora arealer jordbruksmark för egen odling, på vilken man också uppförde ett flertal växthus med tillhörande laboratorier. På fälten testades grödor, odlingstekniker och maskiner och i växthusen förädlades nya sorter fram.⁶⁶

Ärtproduktion – en industriell process

Findus kvantitativt största produkt på marknaden kom tidigt att bli ärtor. Att använda sig av ärtor och andra grönsaker som utgångspunkt för industriell förädling var ur många aspekter komplicerat. Med tanke på att råvarorna bara är tillgängliga under en mycket kort säsong var det till en början svårt att hålla en jämn produktion över året. Arbetskraftsmässigt löste Findus initialt detta genom att basera sin personalstyrka på hemmafruar som extraknäckte under somrarna. Kvinnor var eftertraktade inom livsmedelsindustrin eftersom de var billigare arbetskraft än männen med dåtidens löneavtal. Dessutom räckte den manliga personalkapaciteten inte till.⁶⁷

För att ligga till grund för en industriell produktion måste råvarorna finnas i stora kvantiteter och nära fabriken. Till en början införskaffades ärtorna genom egna odlingar och av sporadiska tillskott från lokala bönder som uppsökte fabriken och sålde sin skörd. Kvalitén och tillgången var emellertid mycket oberäknelig, varför man sökte nya sätt att tillgodo göra sig råvaror. Lösningen blev att övergå till kontraktsodling, vilket innebar att Findus varje vår stämde avtal med jordbrukare runt om i bygden som åtog sig att odla ärtor på Findus villkor.⁶⁸

Varje ny säsong annonserar företaget efter jordbrukare som vill upplåta sin mark till främst odling av ärtor, men även för t ex spenat, persilja, dill och morötter. Hur stora arealer mark och hur många jordbrukare det knyts avtal med varierar från år till år. Säsongen 2008 odlade Findus ärtor på 7100 hektar, vilket engagerade 450 jordbrukare runt om i hela Skåne och även en bit upp i Halland. Utslaget över Skånes totala åkerareal på ca 450 000 hektar⁶⁹ betyder det att Findus ärtodlingar detta år upptog drygt 1,5 procent av den skånska åkermarken.⁷⁰

Findus arbetar utifrån principen att det inte får ta mer än tre timmar från det att ärtorna skördas till dess de är djupfrysta. För att detta skall vara möjligt med de maskiner och den personal man har krävs att ärtsäsongen blir så utdragen som möjligt, och planeringsarbetet och logistiken för att få det att gå ihop pågår året runt. Från samtliga blivande ärtfält tas

---

⁶⁵ Winnerljung, 1991, s. 41

⁶⁶ Magnusson, muntl. med., Throne-Holst, 1973, s. 124ff, Findus international, 1962, (saknar sidnr.)

⁶⁷ Morger, 1994, s. 41, Gårdstedt, 2005, s. 27

⁶⁸ Throne-Holst, 1973, s. 132 och 138f

⁶⁹ www.sjv.se

⁷⁰ Magnusson, muntl. med.

jordprover i vilka ärtor testodlas i växthus. Godkänns jordförhållandena får jordbrukaren utsäde av Findus, och anvisningar om såperiod.⁷¹

Genom att använda sig av fem olika ärtsorter med olika lång mognadsperiod har man numera en skördesäsong på mellan sex och åtta veckor. Varje fält har, beroende av väderlek, bara ett tidsspänn på ca 15 timmar då ärtorna är perfekta för skörd varför det kontinuerligt tas prover för att pricka in de rätta timmarna. När tiden är inne skördas ärtorna av Findus personal med tröskor som direkt på fälten separerar ärtorna från baljorna. Processen skiljer sig påtagligt från hur den i företagets begynnelse tedde sig, då baljorna först handplockades på fälten och sedan spritsades för hand i fabriken.⁷²

Kortfattat kan man sedan beskriva den fortsatta processen som att ärtorna via lastbil transporteras till fabriken för att där tvättas, rensas, sorteras efter färg och storlek, förvällas och slutligen frysas in. Mycket av sorteringsarbetet skedde tidigare manuellt längs ett band, men numera sköts denna del av produktionskedjan maskinellt.⁷³

Produkterna

Findus stora genombrott kom strax efter kriget, då företaget introducerade djupfrost mat på den svenska marknaden, återigen med inspiration från USA. Importerat fryst kött fanns redan i liten skala i Sverige, men det var genom Findus som frysta produkter skulle slå igenom på bred front. De konserveringsmetoder företaget ursprungligen använt sig av var hermetisering, det vill säga värmekonservering i lufttäta förpackningar som konservburkar, samt i liten utsträckning torkning, vilket var en typisk krigstidslösning.⁷⁴

År 1945 testlanserades de första djupfrysta grönsakerna. Detta var precis i den brytpunkt då allt fler livsmedelsbutiker övergick från betjäning över disk till att bli snabbköp. Frysar i hemmen var vid den här tiden ännu mycket ovanligt och de djupfrysta produkterna krävde därför upplysning till såväl handlare som konsumenter. Med en rullande biograf, kallad Findus Husmodersinformation, reste man landet runt och bjöd in till filmvisningar, demonstrationer och provsmakning. Temat vid lanseringen var genomgående att Findus produkter skulle förenkla kvinnornas hemarbete.⁷⁵

Från USA blev man också inspirerad av en mängd andra produkter som tidigare inte förekommit i Sverige. Barnmat, färdiga burksoppor, halvfabrikat, kakmixar och majonnäs är exempel på en lång rad

Fig. 1 Exempel på Findus tidiga djupfrysta produkter, med den nöjda husmodern i fokus.

⁷¹ Magnusson, muntl. med., www.findus.se

⁷² Trone-Holst, 1973, s. 138, Winnerljung, 1991, s. 88

⁷³ www.findus.se, Findus International, 1962, (saknar sidnr.), Winnerljung, 1991, s. 88f

⁷⁴ Throne-Holst, 1973, s. 137

⁷⁵ Winnerljung, 1991, s. 44ff och 102

nya varor som Findus började producera, vilket möjliggjorde att fabriken kunde hållas sysselsatt året runt.⁷⁶ Visst låg dessa produkter helt rätt i tiden när de introducerades i slutet av 1940- och början av 50-talet, i en tid då allt fler kvinnor tilläts ta steget ut i yrkeslivet. Behovet av färdigmat ökade i takt med att tiden för egen förädling av livsmedel i hemmen minskade. Det finns också mycket som talar för att det på omvänt sätt var den stora andelen kvinnor i livsmedelsfabrikerna som drev fram utvecklingen mot färdigmat, eftersom denna kompetens antogs finnas hos kvinnorna.⁷⁷

Hur som helst kan man konstatera att livsmedelstillredningen, likväl som många andra traditionellt kvinnliga sysslor, vid denna tid i hög grad flyttades från hemmen till industrin.⁷⁸ Bekvämlighet blev ett centralt begrepp i det Sverige som efter kriget upplevde en påtagligt ökad levnadsstandard. Detta återspeglas tydligt i de nya konsumtionsmönster för mat som grundlades. Mellan åren 1930 och 1970 sjudubblades t ex den svenska konsumtionen av färdigrätter och konserver.⁷⁹

Bostadsområdet

Inom Findus ledning fanns redan från start en uttalad personalpolitik.⁸⁰ Att de anställda presterade bättre på fabriken om de trivdes och hade det vackert omkring sig verkar ha varit en given utgångspunkt vilket återspeglas i de sociala omsorger företaget bedrev gentemot personalen. Självfallet var det frågan om en ”win-win”-situation, där ledningen ville locka personal som skulle vara företaget trogen.

Fabriken utrustades med personalmatsal i samband med en tillbyggnad de första åren. I anslutning till matsalen anlades en kringgårdad trädgård där personalen kunde gå ut under lunchen.⁸¹ Företagets grundare Henning Throne-Holst hade, enligt Riksantikvarieämbetets trädgårdskunniga Åsa Åhrland, ”en stark tro på konstens och arkitekturens betydelse för människor och deras välbefinnande.”,⁸² och verkade därför aktivt för att ge de anställda en tilltalande omgivning. Antagligen kan detta betraktas som ett ganska tidstypiskt sätt att resonera i efterkrigstidens industri, då tron på omgivningens och fritidens betydelse för människors välbefinnande var vedertagen. I sammanhanget bör nämnas att Henning Throne-Holst också är beställaren bakom den kända Marabouparken i Sundbyberg, som anlades på 1930-talet för chokladarbetarnas rekreation, och som idag räknas till en av Sveriges vackraste parker och ett viktigt industrihistoriskt minne.⁸³

På 1940-talet köpte Findus mark i Bjuvs ytterkant där man lät bygga ett komplett nytt bostadsområde för såväl arbetare som tjänstemän. Det rådde bostadsbrist i Bjuv vid den här tiden och man lockade personal med nya bostäder. Bostadsområdet uppfördes enligt den engelska trädgårdsstadens ideal, med direkt inspiration från den engelska chokladfabriken

---

⁷⁶ Throne-Holst, 1973, s. 140f

⁷⁷ Gårdstedt, 2005, s. 37

⁷⁸ Magnus, 1994, s. 12, Morger, 1994, s. 43

⁷⁹ Gårdstedt, 2005, s. 36

⁸⁰ Winnerljug, 1991, s. 64 och 70

⁸¹ Ibid. s. 44f

⁸² Åhrland, 2000, s. 39

⁸³ Throne-Holst, 1977, s. 28f

Cadburys brukssamhälle Bournville.⁸⁴ För uppdraget anlätades arkitekten Arthur von Schmalense och landskapsarkitekten Sven Hermelin.⁸⁵

Selleberga, som området heter, utformades runt en stor gräsyta planterad med bokar. I denna kringbyggda kvarterspark lät man också anlägga en tennisbana. Husen utgjordes övervägande av villor i klassisk skånsk-dansk tradition, byggda med rött tegel och sadeltak, men det uppfördes också mindre bostäder i stående träpanel. Vissa villor var för tjänstemännen med familjer, medan andra hus var uppdelade i lägenheter för ensamstående personal. Här fanns t ex de så kallade "flickhusen", för ensamstående kvinnor, och på motsvarande sätt "längan" för männen. I dessa hus hyrde man ett möblerat rum med kokvrå, men delade på bad och andra gemensamma utrymmen. Enligt arkitekten Åsa Nilsson, som för kommunens räkning inventerat Selleberga, låg det från Findus sida inte bara ekonomiska skäl bakom dessa gemensamma bostäder, utan också en tanke om social samvaro för de nyinflyttade.⁸⁶

Inom Selleberga byggdes en samlingslokal med bland annat vårdmottagning, tvättstuga, vävstuga och olika hobbyrum. Det upprättades också en lekskola där de yrkesarbetande kvinnorna kunde lämna sina barn ett par timmar varje dag, något som var ganska unikt vid denna tid och en slags föregångare till dagis.⁸⁷ Senare lät man också göra om en ladugårdsbyggnad till sporthall, där Findus Fritidsförening än idag bedriver diverse olika aktiviteter för de anställda. Nära sporthallen ligger ett skogsparti i en dalgång genom vilken Vegeå rinner. Findus köpte på 1950-talet skogen och røjde upp den till en naturlig park. Genom parken drogs barktäckta gångar, vilka utgjorde ett nät av motionsslingor.⁸⁸

Fig. 2 En av bostadsgatorna på Selleberga.

Tanken och resultatet bakom Findus bostadsområde var alltså en lummig trädgårdsstad med stora öppna gemensamhetsytor, facilitetslokaler och motionsmöjligheter, allt i nära anslutning till fabriken. Sven Hermelin och Arthur von Schmalense ville med sin gestaltning integrera bostäderna och fabriken i den omgivande terrängen så att man hela tiden kände naturens närvaro.⁸⁹ Den natur som fanns att tillgå var vida lätt kuperade fält med Skånes högsta ås Söderåsen som fond. Fortfarande är området ganska intakt, även om vissa om- och tillbyggnader har gjorts och bostäderna inte längre ägs av Findus.⁹⁰ Selleberga utgör dock än idag Bjuvs yttersta gräns varifrån man har vidsträckt utsikt över fälten och fabriken.

⁸⁴ Ahrland, 2000, s. 39

⁸⁵ Throne-Holst, 1973, s. 135

⁸⁶ Hildestedt, 1997 (saknar sidnr.)

⁸⁷ Simonsson, muntl. med.

⁸⁸ Throne-Holst, 1973, s. 134, Winnerljung, 1991, s. 47

⁸⁹ Throne-Holst, 1973, s. 133

⁹⁰ Simonsson, muntl. med.

Landskapet runt Findus

Kulturgeografen Nils Lewan har en gång beskrivit trakten kring Bjuv som att här ”utmärks landskapet av prärieaktig enförmighet”.⁹¹ Nog har han rätt, för omgivningarna runt Findus är ett tydligt exempel på Skånes rationella jordbrukslandskap, där avkastning och produktivitet prioriterats på bekostnad av andra intressen. Så var det innan Findus etablerades och så det är det än i dag. Jordarna i trakten är övervägande av klass 7 och 8⁹² vilket i kombination med ett mildt klimat skapat förutsättningar för ett högproduktivt jordbruk.⁹³ Landskapets topografi med Söderåsen som breder ut sig i nejden bidrar emellertid till att ”den riktiga naturen” ständigt gör sig påmind även i detta hårt kultiverade landskap.

Findus fysiska påverkan på det landskap det tagit i besittning står att finna på många olika plan. Tydligast är avtrycken givetvis i Bjuv där objekt som fabriksbyggnader, växthus, infrastruktur, försöksodlingar och bostadsområdet Selleberga starkt präglat orten. På ett mer övergripande plan har Findus verksamhet också lämnat avtryck i landskapet i ett vidare perspektiv.

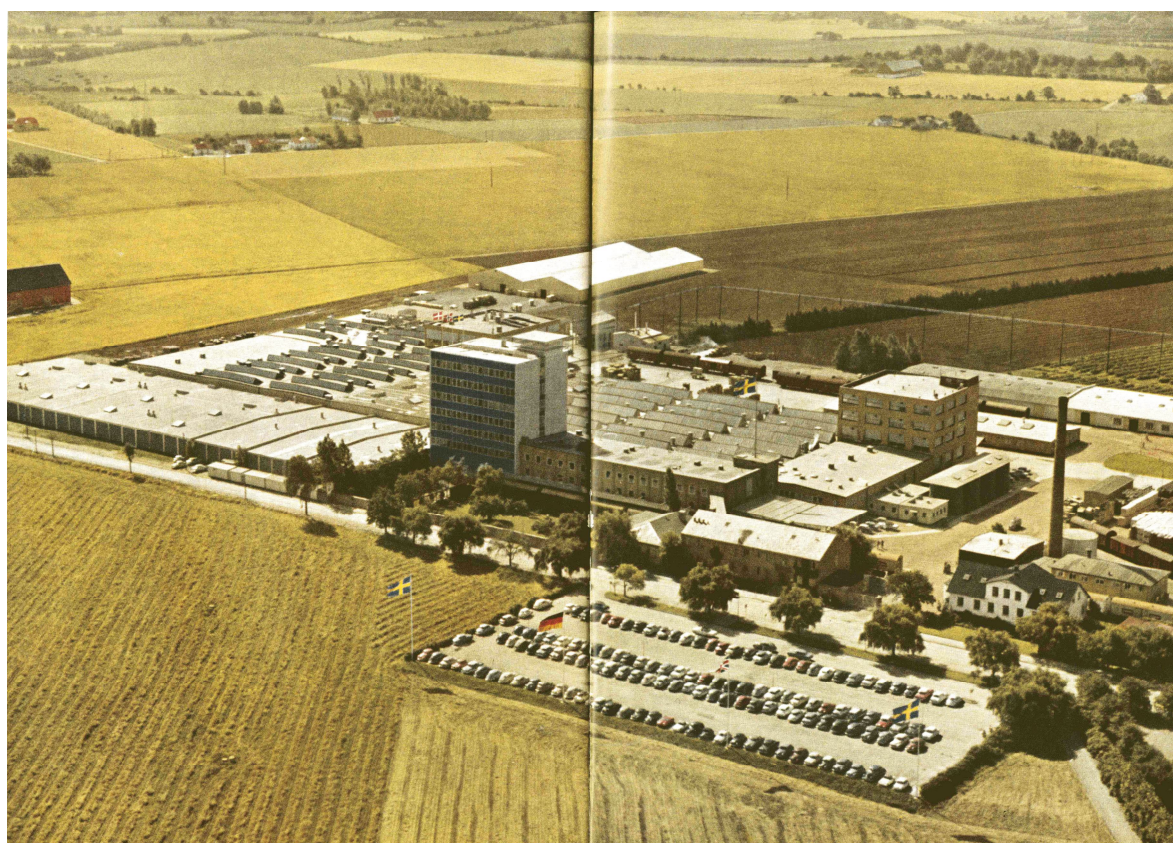

Fig. 3 Findus anläggning mitt i odlingslandskapet sedd från ovan under sent 50-tal eller tidigt 60-tal. Den vita villan nere till höger i bilden var den ursprungliga fabrikslokalen. Notera också den kringgårdade personalträdgården i bildens mitt.

⁹¹ Lewan, 1994, s. 13

⁹² Jordar klassificeras på en skala mellan 1 och 10, ju högre upp i spannet desto högre avkastningsvärde

⁹³ Bjuvs kommun, 2006, karta 7: *Areella näringar*

Industrimiljön

Den villa som Skånska Fruktvin- och likörfabriken huserade i blev inom kort otillräcklig för Findus verksamhet. I anslutning till denna lät man bygga nytt, och efter ett par år revs den ursprungliga lokalen helt.⁹⁴ Fabriksanläggningen består numera av ett flertal byggnader, övervägande i gult tegel, av vilka merparten härstammar från 1950- och 60-talen.⁹⁵ Den tillhörande trädgården är till storlek bara som en villaträdgård men är enligt mitt tycke ändå välgestaltad. Där står bland annat ett mycket knotigt och mossigt äppelträd som jag misstänker härstammar från den tid då Skånska Fruktvin- och likörfabriken bedrev fruktodling på platsen.

Till Findus anläggning hör också en rad olika byggnader i anslutning till försöksverksamheten. Jag har redan nämnt den lada som nu tjänar som sporthall vilken ursprungligen byggdes i ett försök att föda upp kor på slaggprodukter som bildas vid ärtproduktionen, och som man hoppades kunna sälja till mjölkbönder.⁹⁶ Findus bedrev ett tag även kycklinguppfödning, vilket ett lågt, nedgånet och mycket långsmalt hönshus fortfarande vittnar om. Dessutom finns det ett par andra bihus och maskinhallar där t ex servicen och förvaringen av skördetröskorna sker. Vissa byggnader som Findus inte längre använder, antagligen för att nya större maskiner inte går in, står nu tomma, medan andra fått nya funktioner som t ex paintball-hall.

Den mest framträdande infrastruktur som Findus medfört består av vägar mellan fabriken och försöksverksamheten samt inom och i anslutning till Selleberga. Dessutom lät Findus vid etableringen dra ett stickspår från en järnvägslinje som tidigare gick mellan Bjuv och det intilliggande samhället Billesholm.⁹⁷ Spåret ligger kvar även om det inte använts på länge, och Findus platschef idag, Enar Magnusson, utesluter inte att detta transportsätt i framtiden kommer att återupptas.⁹⁸ Järnvägen utgör en klar barriär mellan Selleberga och övriga Bjuv och begränsar därmed möjligheterna till nya vägdragningar. På en karta i kommunens översiktsplan kan man utläsa att marken runt Selleberga ligger under utredning för ny bebyggelse, varmed jag förutsätter att det finns delade intressen kring järnvägens vara eller icke vara.⁹⁹

Odlingslandskapet

Findus industriella verksamhet har på ett mer indirekt sätt även påverkat det skånska odlingslandskapet genom att på stora åkerarealer styra vilka grödor som odlas. Vår- och sommartid lyser åtskilliga fält runt om i Skåne gröna av ärtbaljor och spenat, vilket kanske inte hade varit fallet om inte Findus etablerats här. Huruvida Findus kontraktsodlare på något sätt varit tvungna att ställa om sitt jordbruk efter Findus krav är svårare att avgöra, men är osannolikt med tanke på att fälten och jordbrukarna varierar från år till år. Överlag ställer de flesta livsmedelsindustrier idag höga krav på lantbruken att följa olika kvalitets- och miljöprogram,

---

⁹⁴ Winnerljung, 1991, s. 38

⁹⁵ Borg, 2005, s. 141

⁹⁶ Throne-Holst, 1973, s. 134

⁹⁷ Simonsson, muntl. med.

⁹⁸ Magnusson, muntl. med.

⁹⁹ Bjuvs kommun, 2006, karta 3 & 4: *Bebyggelseutveckling och Planlagd mark*

något som i allra högsta grad även gäller Findus, och detta påverkar rimligen driftmetoder och dylikt i jordbruket generellt.¹⁰⁰

Lättaste sättet att finna tecken på hur industriell grönsaksodling påverkar landskapet utöver vad som odlas är att studera Findus försöksverksamhet. När Findus köpte marken låg här en by på sex gårdar vilka revs för att istället ge plats åt växthus. Gårdarnas tillhörande åkerareal stod enligt Findus utsago delar av året under vatten, varmed man lät dränera marken för att möjliggöra odling av känsliga grödor. Findus lät också plantera täta rader av poppel runt fälten, så som brukligt i trakter med odling av mycket bär och grönsaker.¹⁰¹

Fig. 4 Stubbar i odlingslandskapet.

De senaste åren har man runt Findus odlingar låtit hugga ner dessa poppelrader sedan de vuxit sig för stora och skuggat åkrarna.¹⁰² På vissa ställen har träden avlägsnats helt, men vanligare är att de kapats ungefär i manshöjd, vilket jag förutsätter beror på att man fortfarande vill bevara läfunktionen. Istället för poppelraderna karakteriseras landskapet nu av den märkliga synen av långa rader med höga stubbar mellan fälten.

En av de mest markanta förändringarna i landskapet som den moderna industriella livsmedelsproduktionen burit med sig är att den mänskliga arbetskraften i hög grad bytts ut mot maskiner. Under Findus första år handplockades ärtorna på fälten av arbetskraft som via ångvissla tillkallades från bygden när ärtorna var mogna. Henning Throne-Holst beskriver det som att "[s]cenen med den vilt pratande, skrånande och visslande skaran var som tagen ur en roman av Dickens."¹⁰³ Numera sköts allt arbete ute på fälten av Findus gigantiska och tekniskt avancerade skördetröskor. I stället för den romantiserade bilden av manuellt arbete, som säkert många gånger var både hårt och underbetalt, är det nu maskiner som tagit över landskapet. Dessa arbetar under den hektiska ärtsäsongen dygnet runt på fälten. Jag har vid tillfälle betraktat hur de enorma skördetröskorna i skenet av strålkastare viner fram över fälten nattetid, vilket verkligen är en mycket speciell syn i landskapet.

Bara för ett par år sedan, kring 2006, tillkom ett nytt signifikant avtryck i landskapet som vittnar om dagens rationella men också miljöanpassade jordbruk. På slätten ca två km från Findus fabrik har en biogasanläggning upprättats. Från vidsträckta avstånd runt om i bygden

¹⁰⁰ Blix, 2000, s. 85ff

¹⁰¹ Throne-Holst, 1973, s. 132f

¹⁰² Simonsson, muntl. med.

¹⁰³ Throne-Holst, 1973, s. 138

kan man ana denna gröna silolika anläggning torna upp sig. Det är inte Findus som står bakom anläggningen, men 60 procent av det avfall som omvandlas till biogas kommer från Findus. Vid ärtskörden uppstår stora mängder grönmassa av ärtriset, som via Findus eget reningsverk nu transporteras genom en pipeline till biogasanläggningen. Samma grönmassa som Findus för cirka 50 år sedan hoppades skulle utfodra nötkreatur, men som pga det minskade antalet mjölkbönder i trakten visade sig vara en dålig satsning, omvandlas nu till en annan typ av energi.¹⁰⁴

Identiteten kring Findus

Att Findus utgör en viktig del av Bjuvs identitet finns det mycket som tyder på. I Bjuvs översiktsplan från 2006 har kommunen formulerat det som att "[ä]rter är för många en av de mest kända produkterna och nästan synonym till ortnamnet Bjuv."¹⁰⁵ Detta säger visserligen inget om hur Bjuvsborna själva förhåller sig till Findus, utan bara att utomstående förknippar Bjuv med företaget. Att Findus har en lokal förankring som är vidare än att bara beröra de direkt involverade bekräftas emellertid i den återkommande Bjuvsfestivalen, där det varje år koras en ny "Miss Ärta". Traditionen började redan på 1940-talet, men har legat nere ett par decennier för att återupptas igen under 1990-talet. Likt i en fröken Sverige tävling utses "den vackraste och mest godhjärtade flickan i kommunen",¹⁰⁶ som presentas med ett guldsmycke av Findus.¹⁰⁷

Findus har dessutom bedrivit en del publik verksamhet under åren. På 1980-talet föddes idén till "ärtsafaris". Under ärtskörden i juli avgår dagligen en buss från fabriken som tar med besökarna till ett ärtfält där man får uppleva skördearbetet och provsmaka färska ärtor. Enar Magnusson berättar att man inom Findus inte kunnat förstå sig hur populärt detta skulle bli, men att turerna redan från start ofta varit fullbokade långt före säsongen.¹⁰⁸ Dessa "ärtsafaris" marknadsförs också i Bjuvs kommunguide som ett intressant kulturevenemang.¹⁰⁹ Turerna har givetvis avsikten att vara lättsamma turistattraktioner, men eventuellt kan man också tolka in en strävan från Findus sida att idyllisera det odlingslandskap som deras ärtproduktion bygger på. Företaget har också via annan marknadsföring genom åren byggt upp en identitet delvis baserad på landskapet. Tydligaste exemplet på det är att termen "Skånes gröna guld" frekvent använts för att beskriva ärtodlingarna.

Diskussion kring livsmedelsindustrin som industriminne

På vilket sätt skulle man då kunna värdera en livsmedelsindustri som Findus och det rationella skånska landskap som tillhandahåller företaget råvaror ur ett kulturarvsperspektiv? Den kulturhistoriska tradition som används för kulturmiljöer, vilket även gäller industrimiljöer, bygger på att urskilja dels sådana värden som kan upplevas fysiskt men även sådana som på ett mer teoretiskt plan kan kopplas samman med platsen. Mycket kortfattat uttryckt gör man

---

¹⁰⁴ Nilsson, 2009, s. A37, www.gasforeningen.se

¹⁰⁵ Bjuvs kommun, 2006, s. 8

¹⁰⁶ Sydsvenska dagbladets nätupplaga, 31/8 2006

¹⁰⁷ Simonsson, muntl. med.

¹⁰⁸ Magnusson, muntl. med

¹⁰⁹ Bjuvs kommun, 2008, s. 13

åtskillnad mellan de *historiska egenskaper* som platsen rymmer och de *upplevelsemässiga värden* som är knutna till den, även om dessa aspekter i många avseenden överlappar. Dessutom beaktar man om miljön rymmer några *övergripande förstärkande värden*, t ex om den är pedagogisk, sällsynt eller särskilt representativ ur ett nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv.¹¹⁰

Historiska egenskaper

Som jag ser det finns det åtskilliga historiska motiv som gör en industri som Findus intressant i ett kulturarvssammanhang. De främsta historiska värden jag finner är inte kopplade till själva fabriksbebyggelsen, utan finns i ett större samhällshistoriskt perspektiv. För att göra anspråk på att täcka in hela *industrisamhällets kulturarv* måste även aspekter som nya konsumtionsvaror och sociala mönster beaktas, vilka tyvärr ofta kommer i skymundan i industriminnesvården.¹¹¹ Överlag beaktas produktion av varor i mycket högre utsträckning än konsumtion av dem.¹¹² För mig är en stor del av industrihistoriens lockelse knuten till produkterna. När, hur och varför har vad tillverkats, hur marknadsfördes det och hur mottogs det? Enligt min mening är det därför mycket märkligt att produkterna inte tillskrivs något egenvärde i industriminnesvården.

Livsmedel, till skillnad från många andra industriella produkter, berör alla människor, och är därför lätta att relatera till. Findus produktutveckling från torkade grönsaker till frysta färdigrätter speglar mycket av vårt moderna samhälles framväxt, med kvinnornas utträde på arbetsmarknaden, nya matvanor och höjd bostadsstandard med kylskåp och frysar som en självklar del i hemmen.

Ur ett samhällshistoriskt perspektiv är det också intressant att lyfta fram mer moderna industriminnen som ur arbetskraftssynpunkt inte bara speglar elände och misär, utan också belyser den sentida industrins bruksanda. Arbetarostäder har sedan länge utgjort en självklar del av industriminnesvården, och i ett sådant sammanhang borde Findus bostadsområde vara högst aktuellt. Mycket riktigt värderas också Selleberga av länsstyrelsen som en miljö av stort kulturhistoriskt intresse.¹¹³

Historien knuten till Findus upplever jag också har ett klart socialhistoriskt värde, då den förmedlar en förbisedd del av arbetarhistorien. Kvinnor är underrepresenterade i historieskrivningen över lag, vilket även gäller i den relativt moderna historieskrivning som industriminnesvården utgör.¹¹⁴ Blickar man bakåt i historien framstår det tydligt att kulturmiljövården traditionellt haft en samhällskonserverande uppgift, som genom sitt urval av miljöer legitimerat rådande maktförhållanden och ideologier.¹¹⁵ Näst textilindustrin är livsmedelsindustrin den industriella näringsverksamhet som dragit till sig flest kvinnor, och inom just konservindustrin har kvinnorna utgjort majoritet gentemot männen.¹¹⁶ Om livsmedelsindustriella miljöer uppmärksammades bättre i industriminnesvården skulle det

---

¹¹⁰ Unnerbäck, 2002, s. 24f

¹¹¹ Rydh, 2000, s. 3

¹¹² Bursell, 1994, s. 23

¹¹³ Bjuvs kommun, 2006, karta 6: *Bevarandeområden och fornlämningar*

¹¹⁴ Antell, 1990, s. 2, Morger, 1990, s. 12

¹¹⁵ Morger, 1994, s. 32

¹¹⁶ Gårdstedt, 2005, s. 27

därmed bidra till en mer nyanserad bild av industrialiseringen genom att visa att kvinnorna aktivt medverkat.

Att livsmedelsindustrin engagerat så mycket kvinnlig arbetskraft kan till viss del förklaras, utöver efterfrågan på billig personal med kompetens inom mat tillredning, av en hög grad okvalificerade arbetsuppgifter, vilket enligt dåtidens ideal gjorde dessa arbetsplatser mer lämpade för kvinnor.¹¹⁷ Den höga andelen manuellt arbete kan också vara en delförklaring till varför dessa industrier är fåtaliga i industriminnesvården.¹¹⁸ Livsmedelsindustrin räknas som arbetsintensiv, vilket innebär låg mekaniseringsgrad och ett stort antal anställda i förhållande till förädlingsvärdet.¹¹⁹ Som tidigare konstaterats är ett spännande ”teknikinnehåll” ett av de viktigaste urvalsmotiven, vilket jag tycker är en ganska enkelspårig premiss som per automatik tillskriver industrier med mycket manuellt arbete mindre intresse.

Fig. 5 Ärtor sorteras på löpande band.

Det teknikhistoriska värde som kan kopplas samman med en industri som Findus hänger i hög grad ihop med jordbruksmaskinernas utveckling. Mycket av det tekniskt intressanta arbetet, som huvudsakligen utförts av män, har ägt rum ute på fälten, varmed den tekniska utvecklingen kanske snarare värderats som intressant ur ett agrarhistoriskt perspektiv än ur ett industrihistoriskt. Detta förhållande gäller rimligen många livsmedelsindustrier och skulle i så fall kunna vara en delförklaring till dess underrepresentation i industriminnesvården.

Till Findus teknikhistoriska värde kan man emellertid också knyta frystekniken, som när den började tillämpas helt ändrade förutsättningarna för såväl produktion, transport som lagring av livsmedel. Jag tycker inte heller man ska förringa den tekniska utrustning som funnits i själva fabriken. På branschorganisationen Djupfrysningens byråns hemsida står att läsa att ”[e]n djupfrysningsindustri är egentligen inget annat än ett kök i stor skala”.¹²⁰ Ett sådant uttalande tycker jag tydligt visar på en missuppfattning av själva begreppet teknik. Forskning kring genus och teknik har visat att människor ofta associerar teknik som maskulin eller feminin; ”hård” eller ”mjuk”, av vilken bara den förra anses som ”riktig teknik”.¹²¹ Köksutrustning,

¹¹⁷ Morger, 1994, s. 40

¹¹⁸ Gårdstedt, 2005, s. 29

¹¹⁹ Germundsson (red) & Schlyter (red), 1999, s. 121

¹²⁰ www.djupfrysningensbyran.se

¹²¹ Gårdstedt, 2005, s. 55

oavsett om den återfinns i hemmiljö eller som t ex specialbyggda tryckkokare som Findus förvällt ärtor i, är teknik och borde värderas som det. Just i Findus fall finns emellertid inte mycket av den äldre tekniska utrustningen kvar, vilket enligt Enar Magnusson delvis hänger samman just med ett ointresse för den egna tekniken inom företaget.¹²² Med tanke på att tekniken tillskrivs så stort värde inom industriminnesvården tycker jag också det är lite snävt att bara se till den renodlat mekaniska tekniken. Avgörande för en fabriks framgång borde även den sociala tekniken i produktionskedjan vara, vilken kunde vara nog så intressant att belysa.

Upplevelsevården

För att övergå till Findus fysiska upplevelsevården så har det konstaterats att konservindustriernas bebyggelse inte har några signifikanta eller karakteristiska drag.¹²³ Detta till skillnad från många äldre livsmedelsindustrier, t ex mejerier eller sockerbruk, vars arkitektur ofta är enhetlig inom branschen och därmed tydligt avslöjar dess funktion. Det som är intressant att studera med bebyggelsen kring en modern konservindustri som Findus är istället dess placering i förhållande till övrig bebyggelse.¹²⁴ Äldre livsmedelsindustrier ligger nästan uteslutande inne i tätorterna, där järnvägsförbindelserna på den tiden var goda. I och med det svenska motorvägsnätets uppbyggnad under 1950- och 60-talen har varutransporter och distributionsvägar helt förändrats. Trots att Findus låtit dra ett stickspår från en järnväg till fabriken, vittnar dess placering på landsbygden om en ny tid med lastbilen som främsta transportmedel.

Dessutom tycker jag att Findus påfallande oskyddade läge mitt ute bland fälten är en upplevelse i sig och vittnar om den stolthet och framtidstro som jag har en känsla av genom-syrade mycket av efterkrigstidens näringsliv, vilket brukar benämnas den högindustriella epoken.¹²⁵ I Findus fall återspeglas detta rent konkret i den "gästvilla" för långväga prominenta fabriksbesökare som man lät bygga på Selleberga. Villan placerades på en lätt höjning en bit från övrig bebyggelse, med vinkelrät utsikt mot fabriken. Man var noga med att det inte fick planteras någon häck runt huset eller några poppelalléer på fälten så att sikten mot Findus riskerade att skymmas.¹²⁶

De främsta upplevelsevården som kan knytas till en livsmedelsindustri som Findus finns enligt min mening emellertid i det landskap som producerar dess råvaror. För att återknyta till uppsatsens inledande citat av Tomas Germundsson, finns det enligt honom ett landskapsideal med hagar, ängar, skogsmark och vattendrag som fått status av nationalarv på bekostnad av lokala och regionala kulturarv.¹²⁷ Att Skånes högproduktiva landskap inte överensstämmer med bilden av hur Sverige ser ut skulle därmed kunna vara en förklaring till varför den skånska livsmedelsindustrin inte finns representerad i den offentliga industriminnesvården.

Germundsson menar vidare att historien, alltså de bakomliggande processer som format landskapet, helt har kommit i skymundan. Att den skånska slätten har en lång obruten

---

¹²² Magnusson, muntl. med.

¹²³ Borg, 2005, s. 73

¹²⁴ Ibid. s. 19

¹²⁵ Geijerstam, 2005, s. 116

¹²⁶ Simonsson, muntl. med.

¹²⁷ Germundsson, 2005, s. 126

tradition av att brukas talas det sällan om i kulturarvssammanhang; istället värderas det skånska landskapet som karaktärslöst och har därmed frångåtits sitt bevarandevärde.¹²⁸

En förklaring till varför det är så svårt att se Skånes rationella odlingslandskap i ett kulturarvsperspektiv skulle alltså kunna vara att det föreligger en dikotomi mellan det nyttiga och det sköna. Kulturgeografen Birgitta Svensson citerar i en artikel August Strindberg, som en gång lär ha skrivit att ”den fula betan har räddat det skånska jordbruket och gjort landet rikare än förr, livet fetare men inte skönare.”¹²⁹ I likhet med Germundsson menar Svensson att det idag finns en motvilja mot att betrakta arbetets landskap som vackert. Hon hävdar att industrisamhällets framväxt, med en uppdelning av människornas tid i arbete och fritid, lett till en motsättning mellan begreppen natur och kultur. Även om all natur i mer eller mindre utsträckning är kulturpåverkad, varmed naturen som naturlig bara är en social konstruktion, så betraktas just den skånska slätten som ett hot mot naturen.¹³⁰

Denna motvilja mot att idealisera Skånes produktionslandskap har dock inte alltid funnits, länge prisade man t ex Skåne som ”Sveriges kornbod”. Det är med andra ord inte bara kulturlandskapet som genomgår ständig förändring utan även landskapsidealen.¹³¹ De skånska jordbrukarna har sedan bondestenåldern strävat efter att göra landskapet så produktivt som möjligt, men först de senaste decennierna har denna kontinuerliga utveckling börjat upplevas som ett problem.¹³² Med ökade transportmöjligheter går de flesta landskap mot en högre grad av specialisering mot det de är mest lämpade för, vilket i Skånes fall är livsmedelsproduktion. Visst kan det vara svårt att ta till sig det storskaliga landskap som Skåne till stora delar utgör, men om man förstår den mänskliga process, de juridiska och kulturella omständigheter samt jordens förutsättningar som lett fram till dagens förhållanden tror jag landskapet blir lättare att uppskatta.

Genom att utnämna en industri med anknytning till Skånes slättlandskap till industriminne, t ex en konservindustri eller ett sockerbruk, skulle man tydliggöra sambanden mellan det skånska landskapets utformning och de behov som drivit fram det. Inte minst ur pedagogisk synpunkt, vilket är ett av industriminnesvårdens viktigaste övergripande motiv, är det intressant att förstå hur maten blir till och hur landskapet formats av denna primära funktion.

Övergripande motiv

Som ett övergripande motiv för bevarande av en industrimiljö kan man knyta ett kontinuitets- eller identitetsvärde.¹³³ För att en miljö ska vara intressant i ett kulturarvsperspektiv är den lokala förankringen av mycket stor betydelse.¹³⁴ Den identitet som en miljö bär på kan renodlat uttryckt sägas grundas på sociala mönster, den historiska näringstraditionen och det fysiska landskapet.¹³⁵ Findus har under lång tid på samma ort bedrivit samma slags verksamhet, vilket påverkat ortens sociala utveckling. Industrin har om inte starkt förändrat det

---

¹²⁸ Germundsson, 2005, s. 125ff

¹²⁹ Svensson, 1999, s. 44

¹³⁰ Sjöberg, 1999, s. 5, Svensson, 1999, s. 45f

¹³¹ Löfgren, 1992, s. 12

¹³² Svensson, 1999, s. 47f

¹³³ Unnerbäck, 2002, s. 93

¹³⁴ Isacson & Nisser, 1998, s. 24

¹³⁵ Andersson & Mossberg, 2000, s. 30

omgivande landskapet i alla fall bidragit till dess upprätthållande som odlingsmark. Denna långa kontinuitet i ett litet samhälle kan förutsättas ha skapat ett identitetsvärde, även om jag inte närmare kunnat sätta mig in i den saken genom undersökningar bland ortens befolkning. Hur som helst har fabriken blivit något av en symbol för Bjuv.

Att konservindustrin är representativ för Skåne är givet. I Sveriges nationalatlas står det svart på vitt att ”Skåne utan någon som helst tvekan utgör centrum för den svenska konserv- och djupfrysningsindustrin.”¹³⁶ Ansamlingen av konservindustrier är i Skåne som störs just i den nordvästra delen, där jämte Findus även företag som t ex Felix och Önos håller till. Findus är med andra ord inte sällsynt för sin trakt men definitivt representativ för konservindustrin i ett nationellt perspektiv.

Avslutande diskussion

Att betrakta Skånes slättlandskap som ett industriellt landskap snarare än ett jordbrukslandskap är kanske lite väl dramatiskt, men känns ändå inte helt främmande. Om man studerar den utveckling som det skånska odlingslandskapet genomgått sedan industrialiseringen tog fart på allvar för ca 150 år sedan framträder bilden av ett landskap satt i snabb förändring. Från att marken odlats av ett oräkneligt antal självförsörjande *bönder*, vilka fick avsättning för sina varor på lokala marknader, brukas landskapet nu av ett förhållandevis litet antal *lantbrukare* som förser industrin med råvaror.

Intentionen med denna uppsats har på intet vis varit att föreslå just Findus som ett framtida industriminne, även om dess historia i många aspekter förmedlar det moderna industrisamhällets kulturarv. Det jag velat belysa är istället att även livsmedelsframställning sedan lång tid tillbaka varit en industriell process, som i samma, eller till och med högre grad än annan industri, påverkat landskapet.

Inom den offentliga industriminnesvård som bedrivs i Sverige idag är målsättningen att hela landets betydande näringsverksamhet skall representeras i det som bevaras till eftervärden som vårt industriella kulturarv. Syftet är att dokumentera historien men också att bygga en nationell identitet kring den som så många människor som möjligt kan relatera till. Detta har man gjort genom att huvudsakligen beakta de traditionella svenska basnäringarna som skogs-, järn- och bergsindustrin. Livsmedelsindustrin lyser i sammanhanget med sin frånvaro, något som bekräftas av Isacson och Nisser som efter sammanställning av statistik över riksintressen, byggnadsminnen, inventeringar och forskning kring industrier konstaterat att livsmedelsindustrin blivit klart förbisedd.

Vad beror då livsmedelsindustrins frånvaro i industriminnesvården på? Det ligger nära till hands att leta efter svaren i landskapet. Den skånska slätten har förr i tiden lovordats för sin bördighet, men med den moderna människans levnadsförhållanden och behov, där kedjan från matproducent till konsument blivit allt längre, framstår slätten istället som ett hot som berövar oss naturen.

---

¹³⁶ Germundsson (red) & Schlyter (red), 1999, s. 140

En närliggande orsak skulle kunna vara den oförenlighet som lätt läses in mellan begreppen industri och jordbruk. Inom kultur- och naturvården finns en tendens att kategorisera miljöer i olika fack, och då hamnar livsmedelsindustrin mellan två stolar. Livsmedelsproduktionen är beroende av såväl jordbruket för råvarornas skull som av industrin för förädlingen av produkterna, och har därmed sedan livsmedelsindustriernas tillkomst varit svår att definiera.

Med tanke på att det inte bara är livsmedelsindustrier med anknytning till jordbruket som är underrepresenterade i industriminnesvården, är det nödvändigt att söka svar även på annat håll. Att livsmedelsindustrin engagerat många kvinnliga arbetare kan vara en bidragande orsak till att den inte tillskrivits större värde i industriminnesvården. Industrier förknippas gärna med fysiskt tunga eller tekniskt avancerade arbetsplatser förbehållna män, och i en sådan dager framstår livsmedelsindustrin, med mycket manuellt arbete utfört av kvinnor längs löpande band, som en andra klassens industri.

Ytterligare en bidragande orsak skulle kunna vara att livsmedelsindustriernas verksamhet, till skillnad från andra industriers, alltid begränsats av jordbruksrelaterade lagar med syfte att stödja de inhemska lantbruken och försörja landets befolkning. Som en följd av detta har livsmedelsindustrierna inte haft någon framträdande roll i ett internationellt perspektiv, även om t ex Findus exporterat en stor del av sin produktion och följaktligen är ett bekant varumärke även utanför Sverige. Med tanke på att livsmedel emellertid produceras i alla länder har dessa industrier inte ansetts representativa för Sverige och därför inte angelägna för industriminnesvården.

Givetvis är det varken möjligt eller eftersträvansvärt att alla företeelser och miljöer bevaras till eftervärlden. Lika självklart framstår det dock att man i dagsläget inte kan veta vad eftervärlden kommer att uppskatta för att det bevarats, och vilka företeelser som i framtiden kommer att bli obegripliga om det inte finns någon dokumentation. Att betrakta Skånes industriella odlingslandskap som en kulturmiljö med historiska värden är inte nödvändigtvis motsägelsefullt. Vilka miljöer man ansett värda att bevara har skiftat starkt under historiens gång. Så sent som på 1960-talet ansåg politikerna t ex att Strandvägen i Stockholm var rivningsmogen, eftersom 1800-talets arkitektur inte värderades högt på den tiden.¹³⁷ Under samma tidsperiod rev man också äldre träbebyggelse i flera svenska stadskärnor och ersatte med modern bebyggelse, beslut som många bittert ångrar i efterhand.

I dagens postmoderna samhälle känns frågan om vad som är värt att bevara högst aktuell. Begreppet kultur har sedan 1970-talet vidgats betydligt, och gör nu anspråk på att inkludera det mesta i samhället, även de avtryck som industrisamhället gett och ger upphov till. När det inte finns några givna normer att förhålla sig till blir besluten om vad som skall bevaras mycket godtyckliga. I den tid vi lever, då industrisamhället i sin traditionella bemärkelse håller på att ersättas av ett mer högteknologiskt samhälle, sker utvecklingen på flera plan mycket snabbt, varmed man måste ta ställning till vad som är värt att bevara innan historien redan är bortglömd eller förvanskad. Jan Rydh vid Riksantikvarieämbetet belyser

---

¹³⁷ Wegraeus, 1996, s. 4

problematiken med de begränsade tidsperspektiven på ett tänkvärt vis genom att fråga sig: ”[v]em beskriver faxapparatens korta produkthistoria?”¹³⁸

Att begreppet bevara inom kulturmiljövården kan innefatta allt från att dokumentera till att skapa nya funktioner för eller skydda en miljö bör understrykas igen. Kulturmiljövård handlar inte enbart om att värna om fysiska miljöer utan också om att belysa den idéhistoria som miljöerna representerar. För storskaliga livsmedelsindustrier med stark förankring i landskapet är kanske dokumentation den rimligaste formen. Inom kulturmiljövården menar man emellertid att storskalighet i sig inte är ett hinder mot att bevara industrimiljöer rent fysiskt. Som exempel kan nämnas att det nedlagda skånska sockerbruket Jordeberga en gång varit uppe för diskussion som industriminne, men att projektet sedan inte prioriterades pga bristande resurser.¹³⁹ I städer har det dessutom numera närmast blivit något av en trend att hellre bevara och ge storskaliga industrimiljöer nya funktioner än att riva dem.

Intressant att fundera över är också relevansen av kulturarvet som identitetsskapare. Skulle t ex en ort som Bjuv tappa en del av sin identitet om Findus lades ner och spåren efter historien rökdes undan? Är det rimligt att tänka sig att dagens skåning känner en förankring i jordbruket och vill förknippas med det, eller är det bara en identitet som av tradition tillskrivs Skåne? Skånes landskap skiljer sig på många vis från den bild av Sverige som i kommersiella sammanhang utmålas som kuperat och skogrikt med forsande vattendrag. Istället förknippas den skånska slätten med kontinentens landskap, och i synnerhet med Danmarks. De senaste åren har det aktivt arbetats för att konstruera en identitet mellan de två länderna genom att förena dem i begreppet Öresundsregionen, varmed upplevelsen av Skåne som en anomali i Sverige ytterligare förstärks. Identitetsskapande eller inte; hur som helst vore det beklagligt om man förnekade livsmedelsindustrins stora betydelse för landskapets utformning och det moderna samhällets framväxt.

---

¹³⁸ Rydh, 2000, s. 4

¹³⁹ Borg, muntl. med.

Referenser

Tryckta källor

- Ahrland, Åsa, 2000, "Under arbetsledighetens stunder", *Kulturmiljövård*, nr. 2: 36-41
- Alzén, Annika, 1996, *Fabriken som kulturarv*, Lindköpings universitet, doktorsavhandling, Brutus Östlings Bokförlag, Stockholm
- Andersson, Mia, Mossberg, Monica, 2000, "Kulturarv, landskap, identitet och tillväxt", *Kulturmiljövård*, nr. 2: 27-31
- Antell, Elina, 1990, "Kvinnligt – manligt i ett helhetsperspektiv", *Kulturmiljövård*, nr. 3: 1-2
- Bjuvs kommun, 2006, *Översiktsplan 2006*, Bjuv
- Bjuvs kommun, 2008, *Kommunguide 2008*, Bjuv
- Blix, Lisa, 2000, "Skånes bönder i miljöarbete – ett jordbruk i förändring", i Schmitz, Arne (red), *Odlingslandskap och biologisk mångfald*, s. 84-88, Naturskyddsföreningen i Skåne, Lund
- Blomkvist, Nils, Tomtlund, Jan-Erik, 1990, "Är detta kulturarvet?", *Kulturmiljövård*, nr. 2: 40-47
- Borg, Henrik, 2005, *Den skånska livsmedelsindustrin*, Kristianstad, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, Rapport 2005:64, ISSN 1651-0933
- Borg, Henrik, Olsson, Cissela, 2004, *Jordbrukets industrialisering*, Kristianstad, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, Rapport 2004:55, ISSN 1651-0933
- Bursell, Barbro, 1994, "Människan i industrilandskapet", *Kulturmiljövård*, nr. 6: 19-25
- Djupfrysingsbyråns branschorganisation, Hemsida, (2004), Tillgänglig: www.djupfrysingsbyran.se, länk: *Allmänt om djupfrys*, [2009-03-12]
- Emanuelsson, Urban, Bergendorff, Claes, Billquist, Magnus, Carlsson, Bengt, Lewan, Nils, 2002, *Det skånska kulturlandskapet*, Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2001, Naturskyddsföreningen, Lund
- Findus International, förmodligen utgiven 1962, *The Findus saga*, Schweiz
- Findus Sverige AB, Hemsida, (2009), Tillgänglig: www.findus.se, länk: *Om Findus*, [2009-03-06]
- af Geijerstam, Jan, 2005, "Industrins förflutna i minnen och landskap", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 50: 113-122
- Germundsson, Tomas (red) och Schlyter, Peter (red), 1999, *Atlas över Skåne*, Almqvist & Wiksell, Uppsala

- Germundsson, Tomas, 2005, "Regional Cultural Heritage versus National Heritage in Scania's Disputed National Landscape", *International Journal of Heritage Studies*, vol. 11, nr. 1: 21-37
- Germundsson, Tomas, 2007, "Det förflutna som samtida resurs – det odelade kulturlandskapets konventioner", *Sammanfattning av Riksantikvarieämbetets seminarier 2007 kring pågående FoU-projekt*, 12/6 2007, Stockholm
- Gårdstedt, Hanna, 2005, *Ingen "riktig" industri. En genusanalys av livsmedelsindustrin i industriminnesvården*, magisteruppsats, Göteborgs universitet, Institutionen för Miljövetenskap och Kulturvård, rapport 2005:05, ISSN 1101-3303
- Hildestedt, Ingela, 18/6 1997, *Åsa letar upp Bjuvs pärlor*, Helsingborgs dagblad (s. okänd)
- Hoberg, Birgitta, 2002, "Sveriges världsarv", *Kulturmiljövård*, nr. 1: 56-61
- Isacson, Maths, Nisser, Maria, 1998, "Industrisamhällets omvandling – en utmaning", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 36: 21-39
- Jordbruksverket, Hemsida, (2005-09-26), Tillgänglig: www.sjv.se, statistikrapport 2005:5, [2009-03-09]
- Lange, Ulrich, 1993, *Kulturmiljö och landskapsvård – vägledning för bevarandearbetet i odlingslandskapet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Lewan, Nils, 1994, *Ett Skåne i förändring. Kartor och landskap genom 200 år*, Lantmäteriet
- Lewan, Nils, 2004, *Perspektiv på skånska landskap*, Årsbok för Naturskyddsföreningen i Skåne 2004, Naturskyddsföreningen, Lund
- Länsstyrelsen i Skåne, Hemsida, (2009-02-16), Tillgänglig: www.lansstyrelsen.se/skane, länk: *Kulturmiljö*, [2009-02-25]
- Löfgren, Orvar, 1992, "Kulturarvet – ett förvandringsnummer", *Kulturmiljövård*, nr. 4: 9-15
- Magnus, Bente, Morger, Kersti, 1994, *Kön och kulturarv*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Morell, Mats, 2001, *Jordbruket i industrisamhället*, Stockholm, Natur och Kultur
- Morger, Kersti, 1990, "I ett annat perspektiv", *Kulturmiljövård*, nr. 4: 8-12
- Nilsson, Tomas, 3/5 2009, *Full gas framåt för nya metoder*, Helsingborgs dagblad, s. 37
- Olshammar, Gabriella, Borg, Henrik, af Geijerstam, Jan, 2004, *Bilden av industrin i kulturmiljövården – ett utvärderingsprojekt för Riksantikvarieämbetet*, Riksantikvarieämbetet
- Persson, Ingrid, Westerlind, Ann Mari, 2000, *Kultur i grunden*, Boverket
- Regeringskansliet, Hemsida, Tillgänglig: www.regeringen.se, *Regeringens proposition 1996/97:3 Kulturpolitik*, [2009-02-12]

- Riksantikvarieämbetet, 2002, *Berättelser om vårt samhälles historia – svenska industriminnen*, Riksantikvarieämbetets program för det industrihistoriska arvet, Stockholm, Rapport 2001:5, ISSN 1650-1667
- Riksantikvarieämbetet, Hemsida, (2009-02-12), Tillgänglig: www.raa.se, länk: *Kulturarv*, [2009-03-08]
- Rydh, Jan, 2000, "Att se samtiden med framtidens ögon – industrisamhällets kulturarv", *Kulturmiljövård*, nr. 2: 2-4
- Sjöberg, Maria, 1999, "Varför natur som kultur?", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 38: 5-10
- Sundin, Bosse, Sörlin, Sverker, 1998, "Landskapets värdefrågor: Kring miljö- och kulturmiljövård som historiskt problemfält", i Pettersson, Richard (red), Sörlin, Sverker (red), *Miljön och det förflutna*, s. 3-19, Institutionen för idéhistoria Umeå universitet, Umeå
- Svenska Gasföreningen, Hemsida, (2009), Tillgänglig: www.gasforeningen.se, länk: *Biogasanläggningen i Bjuv*, [2009-03-08]
- Svensson, Birgitta, 1999, "Bruk och obruk i naturen. Den skånska slätten som vildmarkens antipod", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 38: 43-57
- Sydsvenska dagbladet, Hemsida, (2006-08-31), Tillgänglig: www.sydsvenskan.se, artikel: *Raraste ärtan vinner titeln*, [2009-03-08]
- Throne-Holst, Henning, 1973, *Mitt livs företag*, Bonniers, Stockholm
- Throne-Holst, Henning, 1977, *Ur Marabous byggnadshistoria*, Stockholm
- Tollin, Clas, 2004, "Historien i landskapet – om metoder att beskriva agrarlandskapet och dess komponenter", *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, nr. 27: 19-29
- Unnerbäck, Axel, 2002, *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Vikström, Eva, 1995, *Industrimiljöer på landsbygden*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm
- Wegraeus, Erik, 1996, "Dags att sätta modernismen i fokus!", *Kulturmiljövård*, nr. 1/2: 4-5
- Westerlind, Ann Mari, 2000, "Hand i hand – miljömål och riksintressen", *Kulturmiljövård*, nr. 1: 2-3
- Westin, Helena, 2000, "Från industrisamhälle till IT-samhälle, hur bevarar vi det industriella kulturarvet?", *Kulturmiljövård*, nr. 2: 22-26
- Winnerljung, Bengt, 1991, *Findus 50*, Svenska Nestlé AB, Malmö
- Österberg, Eva, 1992, "Konkretion och variation – svensk historia som lapptäcke", *Kulturmiljövård*, nr. 4: 2-8

Otryckta källor

Borg, Henrik, bebyggelseantikvarie regionmuseet Kristianstad, korrespondens via e-post mars 2009

Gunnarsson, Allan, landskapsarkitekt, *Fruktodlingens historia*, föreläsning, Alnarp 12/12 2008

Magnusson, Enar, platschef Findus AB Bjuv, intervju 4/3 2009

Simonsson, Kerstin, boende i Findus bostadsområde och anställd vid Findus lekstuga på 1950-talet, intervju 4/3 2009

Stalin Åkesson, Helene, bebyggelseantikvarie regionmuseet Kristianstad, möte 6/3 2009

Figurer

Omslagsbild: *The Findus saga*, Findus International, förmodligen 1962

Figur 1: (s. 22) *The Findus saga*, Findus International, förmodligen 1962

Figur 2: (s. 24) eget fotografi, mars 2009

Figur 3: (s. 25) *The Findus saga*, Findus International, förmodligen 1962

Figur 4: (s. 27) eget fotografi, mars 2009

Figur 5: (s. 30) *The Findus saga*, Findus International, förmodligen 1962